

3435, 3436
3437, 3438
3439

281

6-71 1917

2001

21

2010

655

1265 Mary

1001

2-80

ՆԻԿԻԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿ

ԵՕԹԸ ՔԱՐՈՋՆԵՐ

ԱՐՍԷՆ Պ. ՇՄԱԻՈՆԵԱՆ

11043

Printed in Turkey

ՆԻԿԻԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿ

ԵՕԹԸ ՔԱՐՈՋՆԵՐ

2010 2010

281.
6-71

պ

Printed in Turkey

54

ՆԻԿԻԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿ

ԵՕԹԸ ՔԱՐՈՋՆԵՐ

ԱՐՄԷՆ Պ. ՇՄԱԻՈՆՅԱՆ



Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Տ. ՄԱՏԹԷՈՍՅԱՆ

1911

11043

ՏՊԱՐԱՆ, ՎԻՄԱԳՐԱՏՈՒՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Թիւ 27, Ֆինանսներլար Եօգուում, Կ. Պոլիս



3032
39

Printed in Turkey

Նիկիական Հանգանակին վրայ փարզներու այս
շարքը խօսուած է 1908ի սկիզբները Բերայի Հայ
Աւետարանականաց Ս. Երրորդութեան եկեղեցիին մէջ
եւ բարեխաններու քեչադրութեանը հրատարակութեան
կը տուի :

ՆԻԿԻԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿ



Հասարակական խոսքի մասին, յԱ-
րարելի երկինքի եւ երկրի. երեւելոյ եւ աներեւելոյ:

Եւ ի Տէր Յիսուս Բարեպաշտ Որդին Աստուծոյ.
Ժնեալ յԱստուծոյ Հօրէ յաշին. այսինքն յեւթեան Հօր:
Աստուծոյ յԱստուծոյ. լոյս ի լոյս. Աստուծոյ ճշմարիտ
յԱստուծոյ ճշմարիտ. Ժնեալ եւ ո՛չ արարած: Նոյն ինքն
՚ի Բնութեան Հօր. որով ամենայն ինչ եղև յերկինք եւ ՚ի
Վերայ երկրի. երեւելի եւ աներեւելի:

Որ յաղագիտութեան եւ ճշման մերոյ գործնա-
բեան՝ իջեալ ՚ի յերկինք մարմնացաւ, մարդացաւ, Ժնեա-
կապարելապէս ՚ի Մարիամայ արքայ կոստէն Հոգեւոր Սրբով:
Որով եւս զմարմին, զհոգի եւ զմարմին. եւ զամենայն որ ինչ
՚ի մարդ. ճշմարտապէս եւ ո՛չ կարծեօ:

Զարարեալ, իսկեալ, լեաղեալ, յերրորդ տարւոյ յա-
րոցեալ, ելեալ ՚ի յերկինք շնորհաւոր յարարեալ ընդ ամենայն

Հօր: Գալուց է նովին մարմնովն է- քառօր Հօր 'ի դադել
դիւնդանին է- զմեռեալ. որոյ լաւագորութեանն ո'ւ զոյ
վախճան:

Հաւատարմ է- 'ի Սուրբ Հոգին. յանեղն է- 'ի հա-
րարեան: Որ խօսեցաւ յօրէնս է- 'ի մարգարէս է- յաւե-
րարան: Որ էջն 'ի Յորդանան, քարոյնց զԱւատեան,
է- քնակեցաւ 'ի սուրբան:

Հաւատարմ է- 'ի զի միայն ընդհանրական է- առա-
ւելանն Եկեղեցի: 'ի զի Միջոցութեան. յԱպաշխարո-
ւեան. 'ի Քառօրութեան է- 'ի լուսնութեան մեղաց: 'ի յարո-
ւեան մեռելոց. 'ի դադարանն յաւիտեանց, հոգեոց է-
մարմնոց: Յարայոցութեանն երկնից է- 'ի կեանն յաւիտե-
անն:



ՆԻԿԻԱԿԱՆ ՀԱՆԳԱՆԱԿ

ԵՕԹԸ ՔԱՐՈՋՆԵՐ

A. DEVEJIAN LIBRARY
NEW YORK
Ա. ՏԵՎԵՋԻԱՆԻ ԳՐԱՏՈՒՆ

“ Z A T A S A M P ”

«Պատերազմէ հաւատքին բարի պա-
տերազմը, բռնէ յաւիտենական կեանքը՝
որուն որ կանչուեցար, եւ շատ վկա-
ներու առջեւ դաւանեցար բարի դաւա-
նութիւնը:» Ա. ՏԵՄ. Զ. 12

«Բարի պատերազմը պատերազմեցայ,
ընթացքը կատարեցի, հաւատքը պա-
հեցի:» Բ. ՏԵՄ. Գ. 7



ՍՏՈՒԾՈՅ ողորմութեանը եւ ձեր ա-
ղօթքներուն ապաւինած կը սկսիմ այս
առաւօտ քարոզներու շարքով մը նկատի առնել
նիկիական Հանգանակը որ ընդհանուր Քրիստո-
նէական Եկեղեցւոյ հաւատոյ դաւանանքն է:

1846 Յունուարին, երբ տակաւին Հայ Աւետա-
րանականները անջատ եկեղեցական կազմակերպու-
թիւն մը առած չէին, այդ անուամբ ճանչցուած

Քրիստոնեաները, ժամանակին Պատրիարք Մատթեոս Սրբազանին նամակ մը ուղղած են ուր յիշեալ բարձրաստիճան եկեղեցականին ուշադրութիւնը կը հրաւիրեն խոնարհաբար սա կէտին թէ իրենք նոր, կամ Մայրենի եկեղեցւոյ ընդունածէն տարբեր, հաւատոյ դաւանանք մը չունին, ըստ որում Աւետարանին կը հաւատան եւ կ'ընդունին բոլոր սրտով Նիկիական Հանգանակը զոր Ս. Աւետարանի համաձայն կը գտնեն եւ որ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ընդունած եւ սորվեցուցած միակ դաւանանքն է:

Նոյնը կ'ընդունին նաեւ Յունադաւան եւ Արեւելեան միւս եկեղեցիները: Նոյնը կ'ընդունին դարձեալ, միակ բառի մը յաւելմամբ, Պապական, Անկլիքան, Լուտերական եւ միւս ուղղափառ Բողոքական եկեղեցիները: Մէկ խօսքով հին եւ նոր, Արեւելեան եւ Արեւմտեան բոլոր Քրիստոնեայ եկեղեցիները, որքան ալ իրարմէ տարբերին անունով, լեզուով, սովորոյթներով եւ համոզմամբ, հաւատոյ այս կենսական խնդրոց վրայ մի են եւ անբաժանելի:

Նիկիոյ տիեզերական ժողովին մասին երկար ուսումնասիրութեանց մտնել մեր նպատակէն կը շեղեցնէ մեզ: Կը բաւէ միայն յիշել թէ Գ. դարուն մէջ այլեւայլ աղանդներու ծագումը, եւ մասնաւորապէս Դ. դարու սկիզբը Արիոսի գործունէութիւնը որ կ'ուրանար Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ի յաւիտենից գոյութիւն ունենալը, այն-

քան աղմուկ յարուցած էին Քրիստոնեայ եկեղեցւոյ մէջ որ Կոստանդիանոս առաջին Քրիստոնեայ կայսրը որոշեց համայն եկեղեցւոյ եպիսկոպոսները ի մի հաւաքել որպէս զի միաձայն ի զիր առնեն ուղղափառ դաւանանքը: Ժողովը գումարեցաւ Նիկիոյ մէջ 325 թուականին, 318 եպիսկոպոսներու եւ բազում ուրիշ եկեղեցականներու ներկայութեամբ: Հայոց կողմանէ ներկայ էր Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի որդին Արիստակէս:

Ժողովին գլխաւոր գործը եղաւ քննել Արիոսեան վարդապետութիւնը եւ միաձայն հաւանութեամբ որդեգրել անոր հակառակ ուղղափառ դաւանանքը:

Կը կարծուի թէ այն հանգանակը զոր Նիկիոյ ժողովը որդեգրեց ինչ ինչ փոփոխութիւններ կրած է յետոյ Կ.պոլսոյ մէջ տեղի ունեցած ժողովին մէջ: Այս փոփոխութիւնները աննշան բառական փոփոխութիւններ են. իմաստը անփոփոխ մնացած է: Նիկիոյ մէջ յաղթանակ տարաւ Տեառն մերոյ Աստուածութեան կենսական վարդապետութիւնը. Աստուած յԱստուծոյ. նոյն ինքն ի Բնութենէ եւ յէութենէ Հօր: Այս մասին աւելի մանրամասնօրէն ուրիշ ժամանակ:

Ուրիշ կէտ մ'ալ յիշել կ'արժէ: Նիկիոյ ժողովը ոչ թէ ինորոյ շինեց այս հանգանակը, այլ արդէն իսկ այլեւայլ եկեղեցիներու մէջ գործածուած դաւա-

նանքի մը վրայ հիմնուելով որդեգրեց զայն: Աւելի համառօտ բայց իմաստով եւ ոճով Նիկիականին շատ մօտ Առաքելական կոչուած հանգանակ մը ունինք որ, ըստ Յուլի, գոյութիւն ունէր Աղեքսանդրիոյ, Կեսարիոյ եւ Նոյն իսկ Հռովմայ եկեղեցիներուն մէջ երկրորդ դարու սկիզբներն իսկ, եւ թերեւս ծանօթ էր նաեւ Առաքելական դարուն վերջերը: Յան այնպէս կը կարծէ թէ այս համառօտ հանգանակին կ'ականարկէ Պօղոս, երբ կը յորդորէ իր Տիմոթէոս աշակերտը որ հաստատուն մնայ, յիշեցնելով անոր թէ « շատ վկաներու առջեւ դաւանեցար բարի դաւանութիւնը: » Մեզ համար կը բաւէ յիշել թէ այն դաւանութիւնը որ այսօր ընդհանուր Քրիստոնէական եկեղեցւոյ դաւանութիւնն է՝ իր գլխաւոր կէտերուն մէջ ծագում առած է ոչ թէ Նիկիոյ ժողովին մէջ Դ. դարու սկիզբները, այլ հիմնուած է Ս. Աւետարանին վրայ եւ ընդունուած է իբր Քրիստոնէութեան դաւանութիւնը Նոյն իսկ Ս. Առաքելոց օրերէն:

Աւետարանէն դուրս, ուրեմն, ամենէն կարեւոր, ամենէն պատկառելի կրօնական գրութիւնն է այս, որ շուրջ 1900 տարի պահած է մարդկութիւնը ուղղափառ հաւատոյ մէջ: Կ'արժէ որ նկատի առնենք ուշի ուշով այսօրինակ գրութիւն մը:

Յաւալի է, սակայն, որ մեր օրերը տարօրինակ գաղափարներ կը յայտնուին դաւանանքի եւ

հաւատալիքներու մասին: Իբր թէ ասոնք երկրորդական բաներ ըլլային եւ կամ Նոյն իսկ անպէտ բանաձեւեր, որոնք մեր լուսաւորեալ դարուն մէջ կորսնցուցած են իրենց զօրութիւնը: Դիտեցիք, թերեւս, մեր թերթերէն միոյն մէջ անցեալ օր յօդուած մը երեւցաւ «Աութուք» Ամերիկական թերթէն թարգմանուած, ուր կ'ըսուի թէ կրօնքը կեանք է եւ ոչ թէ դաւանանք, թէ կրօնքը եկեղեցիէն առաջ է, Քրիստոսէ առաջ է, թէ եկեղեցին չէ անհրաժեշտ, եւ այլ այս իմաստով կարգ մը խօսքեր:

Եւ այսօրինակ խօսքեր ոչ թէ միայն Աութուքի յատուկ են, այլ շատ անգամ կը կարդացուին եւ կը լսուին:

Ի՞նչ ըսել կ'ուզուի: Ի՞նչ կրօնք է այն որ եկեղեցիէն եւ Քրիստոսէ անկախ գոյութիւն ունի: Ի՞նչ անունով կը ճանչցուի այն, որ դպրոցին մէջ կ'ուսուցուի. որ աղքատները խնամեց. որ հիւանդանոցը բացաւ. որ մեղաւորը դարձի բերաւ. որ սուրբերովը կը պարծի: Անշուշտ այս մարդիկը կրօնք ըսելով կ'ականարկեն այն կարգ մը բնազդներուն որ մարդոց մէջ ի յայտ կու գան ամեն տեղ, իրմէ վեր, իրմէ բարձր էակի մը նկատմամբ անորոշ գիտակցութիւն մը, տեսակ մը տենչ լաւագունին համար: Չենք ուրանար այս բաներուն գոյութիւնը եւ կարեւորութիւնը: Աստուած դրաւ այդ զգացումը մարդու սրտին մէջ: Եւ սակայն Աստ-

ուած մարդկութիւնը այդ զգացումներով կատարեալ չսեպեց:

Այդ տարտամ անհատական բնազդները կրօնք կոչել՝ մեղանչել է բառին իմաստին եւ կրօնի Հեղինակին դէմ:

Արդեօք այս նոր աստուածաբանները կը յօժարին թոյլ տալ որ մարդկութիւնը վերադառնայ այդ բնազդներուն եւ անոնցմով զոհանայ: Ծալլենք, ծրարենք, վերցնենք հաւատալիքը, եկեղեցին, Քրիստոսը, Յայտնութիւնը եւ դառնանք այն բնազդներուն զորս այս մարդիկը կը բարեհաճին կրօնք կոչել: Այս է պահանջուածը: Թող Ափրիկէի խորերէն գայ պատասխանը. հոն ուր կարելի է տեսնել թէ մարդս արեան եւ հուրի եւ ապականութեան մէջ թաթախուած, առանց Աստուածային յայտնութեան, առանց Քրիստոսի, առանց եկեղեցիի եւ առանց դաւանանքի, իր բնական զգացումներուն թողուած ինչպիսի կրօնքի մը կ'արժանանայ:

Եւ յետոյ նոր գիւտ մը չէ այս որ նորաձեւութիւն եղած է այս օրերս. այս բնական, նախնական կրօնքի գիւտը: Մարգարէն ալ դիտած է զայն հազարաւոր տարիներ առաջ. դիտած է զայն ոչ թէ միայն մարդոց մէջ այլ նոյն իսկ անբան արարածոց մէջ: Եսայի կ'ըսէ, «Եզը իր տէրը կը ճանչնայ եւ էջը իր տիրոջ մսուրը,» եւ ասով կը յան-

դիմանէ Իսրայէլի անտարբերութիւնը Եհովայի կրօնքին մասին: Եւ սակայն Եսայի չյորդորեր Իսրայէլը որ այս եզան կամ անբան արարածոց կրօնքին դառնայ:

Ո՛չ, սիրելիներս, այդ զգացումները մարդկային սրտին բնական հոգեւոր պապակը կը ցուցնեն, եւ այդ պապակը միայն այն ժամանակ օրհնութիւն մը կ'ըլլայ երբ յագուրդ գտնէ Ամենակալին մէջ:

Խեղճ, անկեալ, ողորմելի մարդկութիւնը տառապանաց խաւարին մէջէն իր ձեռքը կ'երկարէ դէպի անծանօթը. այդ ձեռքը խաւարին մէջ անօգնական կը տատանի. այդ չէ կրօնքը: Սակայն երբ հօր աջ մը այդ դողդոջ եւ երերուն ձեռքը կը բռնէ, երբ ձայն մը մարդոց անկապակից վայնասուններուն մէջէն կը հնչէ որոշ եւ իշխանական շեշտով «Մի վախնար, ես քեզի հետ եմ. քու պապակդ ես պիտի յազեցնեմ. քու տարակոյսներդ ես պիտի փարատեմ, քու մեղքերդ ես պիտի քաւեմ.» եւ երբ խաւարը կը փարատի եւ ի յայտ կու գայ Յիսուս փշեղէն պսակով եւ խոցուած ձեռքով եւ մարդը, մեղանչական մարդը, անոր փարած. ահա այդ է կրօնքը:

Ճշմարիտ կրօնքը պարզապէս հոգեբանական, բնազանցական բան մը չէ. պատմական է այն: Անարգել անցեալը, Ս. Հոգւոյն գործը իր եկեղեց-

ւոյն մէջ, Սուրբերուն հաւատքը, Առաքելական դաւանանքը որ մինչեւ այսօր անհամար խոչընդոտներ անգոմնած, անհամար յարձակումներ յետս մղած է, արհամարել Յայտնութիւնը, մարդեղութիւնը, Ս. Աւետարանը եւ ըսել թէ անոնցմէ առաջ եւ անոնցմէ անկախ կրօնք մը կայ — ի՞նչ յիմարութիւն:

Կը կրկնեմ դարձեալ. Բնազդները չեն կրօնք, այլ Աստուծոյ այդ բնազդներուն կոչ ընելը, զանոնք ի լոյս բերելը, անոնց ձեւ եւ ուղղութիւն տալը եւ Յիսուս Քրիստոսով անոնց պատասխան եւ յագուրդ շնորհելը, այս է փրկարար կրօնքը:

Կրօնքը կեանք է կ'ըսեն. այո, եւ որպէսզի կրօնքը կեանք ըլլայ պէտք է դաւանանքի վերածուի: Հոս ու հոն ցրիւ եկած անհատներու կրօնական զգացմունքները չեն կրնար զգալի արդիւնք մը յառաջ բերել աշխարհի մէջ. բայց երբ Ս. Աւետարանի վրայ հիմնուած, բանաւոր դաւանանքով միացած, Աստուծոյ ժողովուրդները միեւնոյն զգացումներով, միեւնոյն փորձառութեամբ ձեռք ձեռքի կու տան, եկեղեցի մը կը կազմեն, սուրբերուն հաւատքին, առաքելոց քարոզութեան եւ Յիսուս Քրիստոսի յայտնութեան հաւատարիմ, այն ատեն, Ս. Հոգւոյ հզօր ազդեցութեան շնորհիւ, կրօնքն ամենայաղթ զօրութիւն մը կ'ըլլայ մարդոց մէջ, կեանք մը որ՝ յաւիտենական կենաց սկզբնաւորութիւնն է:

Ասոր համար է ահա որ Պօղոս իր սիրեցեալ աշակերտին, Քրիստոսով իր որդեկին, Տիմոթէոսի պաղատագին կը հրամայէ «Պատերազմէ հաւատքին բարի պատերազմը, բռնէ յաւիտենական կեանքը՝ որուն որ կանչուեցար ու շատ վկաներու առջեւ դաւանեցար բարի դաւանութիւնը:» Եւ յետոյ միեւնոյն աշակերտին ուղղած իր յոյժ սրտառուչ վերջին նամակին մէջ գրեթէ միեւնոյն բառերով կը կրկնէ յաղթական, «Բարի պատերազմը պատերազմեցայ, ընթացքը կատարեցի, հաւատքս պահեցի:» Հիանալի ծերունազարդ սուրբ: «Բարի պատերազմը պատերազմեցայ, ընթացքը կատարեցի, հաւատքը պահեցի. այսուհետեւ կայ կը մնայ ինծի արդարութեան պսակը, զոր Տէրը, արդար Դատաւորը, պիտի հատուցանէ ինծի անօրը, ու չէ թէ միայն ինծի, հապա այն ամէնուն ալ՝ որ Անոր յայտնուիլը սիրեցին:»

Այն ամէնուն որ Անոր յայտնուիլը սիրեցին եւ հաւատքը պահեցին: Կը տեսնէ՞ք, սիրելիներս, դաւանութիւնը ընդունելուն եւ զայն ցմահ պահելուն կենսական, յաւիտենական կարեւորութիւնը:

Եւ մենք հրաւիրուած ենք Ս. Աւետարանին, Քրիստոս Աստուծոյ, առաքելոց եւ սրբոց մեզի ժառանգութիւն ձգած բարի դաւանութիւնը, սուրբ հաւատքը անաղարտ պահել: Կանգնիլ միեւնոյն հիման վրայ, յաւիտենական վէմին վրայ, ուր կեցած



են Ս. Պողոս եւ Տիմոթէոս, Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ մեր հոգեւոր ծնողը, Ս. Սահակ, Մեսրոպ, Ներսէս մեր հայրերը, Քրիստոսի ընդհանրական առաքելական սուրբ եկեղեցին, հարիւրաւոր դարերէ ի վեր, ժամանակի աւերումներուն յաղթական, եւ կրկնել անոնց հետ միաբերան, ձեռնամած, երկիւղած բայց անվեհեր:

«Հաւատամք 'ի մի Աստուած. Հայրն ամենակալ, յԱրարիչն երկնի եւ երկրի, երեւելեաց եւ աներեւութից:

«Եւ 'ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, յՈրդին Աստուծոյ. ծնեալն յԱստուծոյ Հօրէ միածին, այսինքն յէութենէ Հօր:

«Աստուած յԱստուծոյ, լոյս 'ի լուսոյ, Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ ծնունդ եւ ոչ արարած:

«Նոյն ինքն 'ի բնութենէ Հօր՝ որով ամենայն ինչ եղեւ յերկինս եւ 'ի վերայ երկրի, երեւելիք եւ աներեւոյթ:

«Որ յաղագս մեր մարդկան եւ վասն մերոյ փրկութեան՝ իջեալ 'ի յերկնից մարմնացաւ, մարդացաւ, ծնաւ կատարելապէս 'ի Մարիամայ սրբոյ կուսէն Հոգւովն Սրբով:

«Որով էառ զմարմին, զհոգի եւ զմիտ եւ զամենայն որ ինչ է 'ի մարդ. ճշմարտապէս եւ ոչ կարծեօք:

«Զարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ, յերրորդ աւուր յարուցեալ, ելեալ 'ի յերկինս նովին մարմնովն՝ նստաւ ընդ աջմէ Հօր:

«Գալոց է նովին մարմնովն եւ փառօք Հօր, 'ի դատել զկենդանիս եւ զմեռեալս: Որոյ թագաւորութեանն ոչ գոյ վախճան:

«Հաւատամք եւ 'ի սուրբ Հոգին՝ յանդն եւ 'ի կատարեալն, որ խօսեցաւ յօրէնս եւ 'ի մարգարէս եւ յԱւետարանս:

«Որ էջն 'ի Յորդանան, քարոզեաց զԱռաքեալն, եւ բնակեցաւ 'ի սուրբն:

«Հաւատամք եւ 'ի մի միայն ընդհանրական եւ Առաքելական եկեղեցի:

«'Ի մի մկրտութիւն, յապաշխարութիւն, 'ի քաւութիւն եւ 'ի թողութիւն մեղաց:

«'Ի յարութիւն մեռելոց, 'ի դատաստանն յաւիտենից, հոգւոց եւ մարմնոց. յԱրքայութիւնն երկնից, եւ 'ի կեանսն յաւիտենականս:»

Եւ զեղեցիկ աւանդութեան մը համեմատ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ կ'աւելցնէ.

«Իսկ մեք փառաւորեսցուք որ յառաջ քան զյաւիտեանս, երկիր պազանելով Սրբոյ Երրորդութեանն եւ միոյ Աստուածութեանն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն:»

ՀԱՅՐ ԱՍՏՈՒԱԾ

Հասարակ ինքնապաշտպանութիւն. յԱ-
րարեան երկրի եւ երկրի. երեւելոց եւ աներեւելոց :

«Բայց մենք մէկ Աստուած ունինք
Հայրը՝ ուսկից են ամէն բաները, եւ մենք
ալ անով» Ա. Կ. Բ. 6

ԱՍՏՈՒԱԾ Գրոց այս համարին եւ նմանո-
րինակ ոսկեղէն համարներու վրայ հիմ-
նուած է անտարակոյս հանգանակին առա-
ջին յօդուածը.

«Հաւատամք ՚ի մի Աստուած Հայրն ամենա-
կալ. յԱրարիչն երկնի եւ երկրի. երեւելեաց եւ անե-
րեւութից:»

Ուշագրաւ պարագայ մըն է որ մինչ Յունարէն,
Լատիներէն եւ, որչափ գիտեմ, բոլոր ուրիշ թարգ-
մանութեանց մէջ «Հաւատամ» ըսուած է, եզակի
առաջին դէմքով, Հայերէնի մէջ յոգնակի ձեւը կը
գործածուի — «Հաւատամք». թերեւս համայն
Քրիստոնէից միաբան ըլլալը շեշտելու համար:

Ամէն բանաւոր էակ հաւատք մը ունենալու է.
կրօնքը հաւատքի վրայ հաստատուած է: Երբ մար-
դիկ առաքելոց կը հարցնէին անձկութեամբ, «Ի՞նչ
ընենք որ փրկուինք», անոնք մէկ պատասխան միայն
ունէին — «Հաւատա՛:» Յովհաննէս Աւետարանիչը
կ'ըսէ, «Ասիկա է յաղթութիւնը որ աշխարհի կը
յաղթէ, այսինքն մեր հաւատքը» (Ա. Յովհ. Ե. 4):

Կրօնի առաջին պայմանը այս է որ մարդը կա-
րող ըլլայ անկեղծօրէն այս մէկ բառը արտասանել,
Կը հաւատամ. եւ, կամ լաւագոյն եւս, եթէ իր
ձայնը խառնէ այն յաղթական երգին որ որոտալից
կ'արձագանգէ դարաւոր ներդաշնակութեամբ, «Հա-
ւատամք:»

Եւ հաւատալիքի մը առաջին կէտը ըլլալու է
անպատճառ — Աստուած:

Մարդս իր անկումէն յետոյ իր տգիտութեանը
մէջ արդարեւ շատ հեռացաւ ճշմարտութենէն, բայց
Աստուծոյ զաղափարը երբեք չմոռցաւ: Անաս-
տուած անհատներ կրնան եղած ըլլալ, բայց
անաստուած ազգեր, անաստուած դրութիւն մը
երբեք պղծած չէ մարդկային ցեղը: Անզգամը իր
սրտին մէջ կ'ըսէ երբեմն, «Աստուած չկայ.» բայց
բանաւոր մարդկութեան սրտին մէջ ձայն մը կայ
որ կը բողոքէ այդ անզգամութեան դէմ:

Միայն ու թերի գաղափարներ յայտնուած են
Անոր նկատմամբ, եւ արդէն իր հունաւոր միտքը

կրնայ լման վերահասու ըլլալ Անհունին: Մեր Տէրն իսկ կ'ըսէ, «Մէկը չկրնար Հայրը ճանչնալ բայց Որդին:» Սխալ եւ թերի կերպով, ընդ աղօտ նշմարելով, շատէն քիչը տեսնելով, շատէն քիչը ըմբռնելով, տգիտութեան խաւարին մէջ, թերահաւատութեան մշուշին մէջ, մեղաց աղջամուղջին մէջ, մահուան շուքի ձորին յատակը մարդս զԱստուած իսպառ մոռցած չէ: Սխալ անուններով կոչեց զայն շատ անգամ: Որմիզդ ըսաւ անոր. կամ Բաաղ: Արամազդ կոչեց զայն շատ անգամ կամ Թոր: Որոտումին մէջ անոր ձայնը լսեց եւ Որոտում կոչեց զայն: Անոր փայլակը տեսաւ եւ իր աչքերը խփեց եւ ըսաւ, Փայլակին մէջ է ան: Յիմար պաշտօններով մօտենալ փորձեց անոր եւ իր արինոտ պատարագը ձօնել ուզեց անոր. մոռցաւ անոր ստորոգելիքները եւ Անոր պատուէրները ոտնակոխ ըրաւ. բայց անոր երկիւղը իր սրտէն չկրցաւ իսպառ վտարել. առանց անոր չկրցաւ ըլլալ: «Այն անծանօթ Աստուածը,» կ'ըսէ Պօղոս Աթենացիներուն, «գորդուք չճանչնալով կը պաշտէք, ես նոյնը ձեզի կը քարոզեմ:»

ԺԸ. դարուն մէջ պահ մը այնպէս կարծուեցաւ թէ անաստուածութիւնը պիտի տիրէ քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ: Վոլթէն եւ իր գաղափարակիցները իրենց բոլոր սրամտութիւնը ի գործ կը դնէին քանդելու համար կրօնքը եւ Աստուծոյ հաւատքը:

Եւ սակայն քիչ յետոյ երեւան եկաւ որ հաւատացելոց երկիւղը անտեղի է եղեր: Վոլթէն կը մոռնար թէ մարդս առանց Աստուծոյ եղած չէ եւ չի կրնար ըլլալ, թէ բացասութեան մը վրայ կարելի չէ դրութիւն մը հիմնել: Երբ մարդիկ լսեցին Վոլթէնի բացասութիւնը, նոյնհետայն դրական բան մը պահանջեցին, վասն զի մարդկային միտքը բացասականով չզոհանար: «Աստուծոյ մի հաւատաք,» կ'ըսէին: «Լաւ ուրեմն,» եղաւ բնական հարցումը, «հապա ինչի՞ հաւատանք:» Եւ ահա ԺԹ. դարը հաստատեց թէ կը բաւէ որ մարդ անգամ մը դրական հաւատալիք մը փնտռէ եւ անպատճառ, անխուսափելիօրէն, պիտի դառնայ առաջին անուրանալի հաւատամքին — Հաւատամք 'ի մի Աստուած: Այսօր քիչ շատ կրթութիւն առած մարդիկ կ'ամչնան ըսելու ԺԸ. դարու կարծեցեալ գիտուններուն պէս թէ Աստուած չկայ:

Պահ մըն ալ այնպէս կարծուեցաւ թէ արդի գիտութիւնը պիտի հերքէ Աստուծոյ գաղափարը: Միշտ այնպէս դաւանած են թէ Աստուած մը կայ որ երկինքը եւ երկիրը ստեղծած է: Արարիչ մը պէտք էր Բնութեան գոյութիւնը բացատրելու համար: Եւ ահա կարգ մը յաւակնոտ անձեր ելան ըսելու թէ գիտութիւնը այլեւս պէտք պիտի չունենայ այդ գաղափարին: Մենք ուրիշ կերպով պիտի բացատրենք, ըսին, թէ ինչպէս երկինք եւ եր-

կիր գոյացած են, թէ ինչպէս արեգակը կը բոցավառի եւ աստղերը կը թաւալին եւ ծառերը կը բարձրացնեն իրենց խրոխտ գազաթները, եւ սողունները կը սողան եւ թռչունները կը թռչին եւ դաշտի գազանները երկիրը կը լեցնեն եւ մարդը կ'իշխէ ամենուն վրայ: Եւ տիեզերքի առեղծուածը մէկ դիւթական բառով մը բացատրել փորձեցին, եւ այդ դիւթական բառը «Աստուած» չէր, այլ «Բնաշրջում»: Մարդը, ըսին, ստեղծուած չէ, այլ իրմէ ստորնագոյն կենդանիէ մը բարեշրջուած: Եւ երբ հարցուեցաւ թէ ո՞րն է այն ստորնագոյն կենդանին որուն սերունդն է մարդը, առանց վարանման եւ սքանչելի պատրաստամտութեամբ ըսին, «Կորսուած է»: Այս նոր վարդապետութեան առաջին դաւանանքն է ուրեմն «Հաւատամ ի կորուսեալ օղակն»: Եւ այդ կորսուած օղակն ալ կերպով մը առընչութիւն ունի, ըսին, կապիկին հետ որ իր կարգին ստորնագոյն կենդանիէ մը սերած է, որ դարձեալ բարեշրջեալ սերունդն է ստորնագունի մը: Այս վարկածին մանրամասն քննութիւնը ընել չէ նպատակս այս առաւօտ: Միայն զայն մէջ բերի սա կէտը մատնանիշ ընելու համար թէ նոյն իսկ իրենց խոստովանութեամբ առեղծուածը լուծուած չէ, քանի որ պէտք կը տեսնուի կորսուած օղակներ ենթադրելու. եւ ատոնք իսկ ընդունելով վերջապէս անօգուտ է կեանքը իր բարդ երեւոյթներէն իր ամենապարզ եւ նախնա-

կան երեւոյթին վերածել, քանի որ հոն ալ պիտի հարցնենք յամառաբար թէ այդ պարզ եւ նախնական կեանքը ինչպէս յառաջ եկաւ. ինչ ալ ըլլայ այդ առաջին կենսաւորը, որդ մը, ճճի մը, ոստրէ մը, նոյն իսկ սպունգի կտոր մը որ իր մէջ կը պարունակէ բարեշրջելու եւ մայր մը, Մարիամ Մագդաղենացի մը, Յովհաննէս առաքեալ մը կամ Պօղոս մը ըլլալու կարելիութիւնը: Սպունգ մ'իսկ ըստ արժանւոյն նկատի առնող մը եթէ բոլորովին չպապանձի, ստիպուած է իր հպարտ ճակատը խոնարհեցնել եւ կրկնել, «Արարիչ երկնի եւ երկրի:»

Եւ արդի գիտութիւնը արդէն իսկ հասած է այդ կէտին: Հըրպըրթ Սփէնսըր, այդ գիտական իմաստասիրութեան ամենամեծ դէմքը, հսկայ ախոյեանը, իր մանրակրկիտ խուզարկումներուն մէջ վերջ ի վերջոյ դէմ առ դէմ կու գայ գերագոյն զօրութեան մը, զօրութեան մը՝ զոր «Ահաւոր Անծանօթը» կը կոչէ: Ահա այդ նոր անուամբ յորջորջուած Ահաւոր Անծանօթը ուրիշ մը չէ բայց հինաւորը Եհովան, Արարիչը երկնի եւ երկրի:

Համայն մարդկային սեռին տիեզերական դաւանանքն է այս: Հիները եւ նորերը, Հրեաները եւ Հեթանոսները, Յոյները եւ Բարբարոսները, Արեւելքցիներ եւ Արեւմուտքցիներ, Ափրիկէի թուխ մանուկները եւ անոնք որ Եսքիմական սառնաման-

եաց մէջ կը բնակին, փիլիսոփաներն ու գիտունները, ամենը մեզի հետ կը միանան, ձեռքերնին կը ծալեն եւ կը գոչեն միաբերան, «Հաւատամք 'ի մի Աստուած Ամենակալ, Արարիչ երկնի եւ երկրի, երեւելեաց եւ աներեւութից:»

Մեր պահանջածը, սակայն, Քրիստոնէական դաւանանք մըն է, հաւատք մը որ Քրիստոնէական կրօնին ինքնայատուկ է: Մեզի համար չբաւեր Աստուծոյ գոյութիւնը ընդունիլ կամայ կամ՝ ակամայ, ինչպէս բոլոր մարդկութիւնը ստիպուած է ընդունիլ: Անոր զոր մարդիկ ամէն տեղ եւ ամէն ժամանակ չճանչնալով պաշտած են, մենք կ'ուզենք ճանչնալով երկրպագել: Մեր սրտերը չեն գոհանար «Ահաւոր Անծանօթ»ը կոչելով զԱյն. մենք կը տենչանք անոր անունը կանչել եւ անոր ոտից պատուանդանին ներքեւ ապրիլ ու մեռնիլ: Ոչ թէ այն խորհրդաւոր զօրութիւնը որ մարդիկ բնագոյով մը կը փնտռեն՝ խաւարին մէջ խարխափելով, այլ այն Աստուածը՝ որ բարեհաճած է ինքզինքը յայտնել ակնկառոյց մարդկութեան, եւ որ Յիսուս Քրիստոսով քօղազերծ ըրած է իր շնորհալի դէմքը: Եւ Նիկիական Հանգանակը Քրիստոնէական դաւանանք մըն է եւ կ'ենթադրէ հաւատք մը որ ոչ բնագոյը, ոչ գիտութիւնը, եւ ոչ իմաստասիրութիւնը կարող են հայթայթել, եւ որ միայն անոնց տրուած է որոնք յօժար

են ընդունիլ Որդւոյն Աստուծոյ յայտնութիւնը:

Մէկ գերագոյն բառ մը կը զատէ կ'որոշէ այս դաւանանքը եւ զայն անհունապէս թանկագին կ'ընէ բաղդատմամբ հասարակաց գաղափարին: Ըսինք թէ ամէն բանաւոր էակ կարող է ըսել, «Հաւատամք 'ի մի Աստուած Ամենակալ, Արարիչ:» Բայց Քրիստոնեայք ասկէ շատ աւելին կ'ըսեն իրենց դաւանանքով — «Հաւատամք 'ի մի Աստուած, ՀԱՅՐՆ Ամենակալ» ըսելով: Այդ Հայ բառովը կը բնորոշուի Քրիստոնէին գաղափարը Աստուծոյ նկատմամբ, եւ այդ բառը գործածելու արտօնութիւնը եւ իրաւունքը Քրիստոս տուաւ հաւատացելոյն:

Իրաւ է թէ անկէ առաջ ալ տեղ տեղ կարծես կը փորձեն մարդիկ զԱստուած Հայր կոչել: Հոմերոս Արամազդը կը կոչէ Հայրն մարդկանց եւ աստուածոց, եւ սակայն Հոմերոս այդ բառը կը գործածէ շատ տղայական եւ գռեհիկ իմաստով: Եւ եթէ Յունաց բանաստեղծներէն ոմանք ըսին թէ մենք աստուածներու սերունդէն ենք, ինչպէս կը վկայէ Նոյն ինքն Հեթանոսաց Ս. Առաքեալը, սակայն անոնք ճշմարտութիւն մը արտասանեցին առանց անոր նշանակութեան վերահասու ըլլալու: Յոյներ եւ ուրիշ Հեթանոսներ կը սորվեցընէին թէ անմահ աստուածները մահկանացու մարդոցմէ կնիկներ առնելով դիւցազուններ ծնան:

Կը բաւէ այսքանը յիշել՝ ցուցնելու համար թէ՛ հրքան գոեհիկ կերպով կ'ըմբռնէին այն ճշմարտութիւնը որուն անգիտակցաբար արձագանգ կու տան :

Քրիստոս սակայն բոլորովին տարբեր, բարոյական եւ ոչ ֆիզիքական իմաստով սորվեցուց իր աշակերտներուն աղօթել՝ ըսելով, «Ով Հայր մեր որ երկինքն ես:»

Հոմերոս պարզապէս Արամազդը կը պզտիկցնէ՝ զայն մարդոց հայրը կոչելով. Քրիստոս մարդը կը բարձրացնէ՝ զայն Աստուծոյ Որդի ընելով: Տարբերութիւնը անհուն է:

Մեր դաւանանքին առաջին նախադասութեան մէջ իսկ կը տեսնենք հաւատքին յաղթանակը աշխարհի վրայ:

Դաւանիլ զԱստուած. ամէն բանաւոր էակի պարտքն է այդ: Հաւատալ Աստուծոյ Հօր, Քրիստոնէին թանկագին արտօնութիւնը եւ յաւիտենական իրաւունքն է: Տիրանանք ուրեմն այդ իրաւունքին: Սորվինք կոչել զԱյն Հայր. Հայր Յիսուս Քրիստոսի մեր Տէրոջ, Հայր ամենայն հաւատացելոց որոնք Յիսուսը ճանչցան եւ անոր շնորհացը արժանի եղան: Աստուած տգիտութեան դարերը անտես ըրաւ: Ի՞նչ յիմարութիւն խաւարին մէջ դեգերիլ, երբ արեգակը արդէն իսկ լուսով ողողած է տիեզերքը: Ի՞նչ հարկ զԱստուած գտնելու համար դիմել նախնական մի-

ջոցներու, հետեւիլ բնազդներու, կամ մարդկային գիտութեանց եւ տրամաբանութեանց որոնք այսօր կան եւ վաղը պիտի խափանին, երբ Աստուած ինքը մարդուս այցելութեան ելած է, երբ անծանօթը ինքզինքը ճանչցուցած է իր Օրէնքովը, Մարգարէներովը եւ Աւետարանովը, երբ Անոր շնորհալի ձայնը կը հնչէ գորովալից, «Եկէք ինձի, ինձմէ սորվեցէք եւ ձեր անձերուն հանգըստութիւն պիտի գտնէք,» երբ անոր փրկարար սէրը արդէն իսկ ի յայտ եկած է Բեթլեհեմի եւ Նազարէթի մէջ եւ Գողգոթայի կատարին վրայ այն վայրկենին երբ վարագոյրը վերէն վար կը պատռուէր եւ Սբրութիւն Սրբութեանցը կը բացուէր մարդկութեան առջեւ:

Աստուած մեր մէջ յայտնուեցաւ, եւ այն որ մենք Ահաւոր Անծանօթը կը կարծէինք՝ ահա մեր Հայրն է:

ՁԱստուած իբր Արարիչ դաւանելու եւ Անոր իբր Հօր հաւատալու միջեւ տարբերութիւնը ահագին է եւ գործնական ալ, վասն զի մեր փրկութեան գործին հետ սերտ յարաբերութիւն ունի: Իմ առօրեայ պէտքերուս եւ յաւիտենական ճակատագրիս տեսակէտով ի՞նչ օգուտ ինձ այն մեծ Զօրութենէն զոր մարդիկ նշմարած են տիեզերքի գոյութեան եւ անայլալ օրէնքներուն մէջ: Այն որ խորհրդաւոր անցելոյն մէջ խորհրդաւոր եւ անհասանելի հան-

ճարով մը արեգակնային դրուծիւնները հաստատեց եւ մղեց զանոնք իրենց հսկայ թաւալումները կատարելու, պիտի զիջանի՞ նկատի առնել այդ միլիոնաւոր լուսաշող գունդերէն միոյն վրայ քանի մը օրուան կեանք անցընող մարդը, տկար էակը, որ այդ դարաւոր անհունութեանց հետ բաղդատելով ողորմելի աննշան ոչնչութիւն մըն է արդարեւ իր բոլոր վիշտերովը եւ ուրախութիւններովը, յոյսերովը, փափաքներովը, տարակոյսներովը եւ խորհուրդներովը որք օրէ օր կը փոխուին եւ քանի մը տարիէն պիտի մոռցուին իսպառ: Այն անողոք եւ մոնչ անծանօթ անճանաչելի կարծես ծաղր կ'ընէ մեզ մեր տաւամսումներուն մէջ:

Բայց Քրիստոնէին Աստուածը զոր Յիսուս Քրիստոս կը յայտնէ մեզի եւ կը կոչէ մեր Հայրը՝ որքան տարբեր է այդ մոնչ Անծանօթէն:

Անիկա ոչ թէ միայն տիեզերքները կը ծրագրէ եւ ի գոյ կը բերէ, այլ նաեւ մարդը կ'ստեղծէ իր պատկերովը եւ նմանութեամբը: Անոր մեծութիւնը իր գործերուն հսկայ մեծութենէն կախեալ չէ, այլ իր սիրոյն առատութենէն. Անոր համար լեռներուն հիմնարկութիւնը եւ ծովերուն կուտակիլը, արեգակին խօլ վազքը անհունութեան մէջ եւ աստեղաց սուրալը երկրորդական եւ աննշան միջադէպեր են անմահ հոգիներու

մխիթարութեան, սրբացման եւ յաւիտենական փրկութեան հետ բաղդատելով:

Երկնից ծիրանի գաւառներուն մէջ բազմած հեռաւոր Զօրութիւնը բան մը չէ այն Աստուծոյն քով, որ առաւօտեան զով ժամուն մարդուն այցելութեան կ'ելլէ, իր ժողովուրդին աղաղակը կը լսէ, որբին հայր եւ որբեւարին պաշտպան կ'ըլլայ, երկինքի թռչունները կը կերակրէ եւ դաշտին շուշանները կը հագուեցնէ, որ մեր վիշտերուն վշտակից եւ մեր ուրախութեանց ուրախակից կ'ըլլայ, որ մեզ փառքով եւ պատուով պսակեց, փառքի եւ պատուոյ համար կը պահէ եւ փառքով ու պատուով պիտի փրկէ իր Որդւոյն Յիսուս Քրիստոսի շնորհքովը:

Մեր այսօրուան մխիթարութիւնը եւ ապագայի յոյսը մեր հաւատքէն կախում ունին: Անոնք միայն կրնան կեանքի անհամար տառապանքներուն տոկալ, առօրեայ յուսախաբութեանց մէջ քաջասիրտ ըլլալ, մեղքի եւ փորձութեանց դիմադրել եւ անյողդողդ շարունակել կեանքի ընթացքը՝ որոնք կարող են անկեղծօրէն ձայնակցիլ անթիւ սուրբերուն որոնք նոյն շրջաններէն անցան եւ իրենց փառքը մտան, ըսելով, «Հաւատամք ՚ի մի Աստուած Հայրն Ամենակալ, Արարիչ երկնի եւ երկրի, երեւելեաց եւ աներեւութից:»

նելով անոր հետեւելու փորձը կրկին կրկին եղած է եւ երբեք չէ յաջողած :

Ուշադրութիւն ըրէք, կ'աղաչեմ, սա կէտին որ մինչ անոր նկատմամբ ուղղափառ հաւատքը առաջին օրերէն ի վեր, անոնց օրերէն որոնք տեսան անոր փառքը, չօրմէն Միաձնի փառքը, մինչեւ այսօր տիրած է անփոփոխ, ամէն ուրիշ դրութիւն որ շեղած է այդ հաւատքէն քանի մը տարուան խաբուսիկ կեանքէ մը յետոյ քայքայման եւ կործանման դատապարտուած է Քրիստոնեայ աշխարհին մէջ: Աղանդներ եղած են ամէն ժամանակ, բազում աղանդներ որոնք փորձած են իբր Քրիստոնէական կազմակերպութիւն գոյութիւննին պահել՝ առանց դաւանելու Յիսուսը իբր Աստուածային էակ նոյն ինքն ի բնութենէ Հօր: Այդ աղանդները բնաւ շարունակական կեանք ունեցած չեն. մին միւսին կը յաջորդէ, մին միւսը կը հերքէ. մին միւսին մահացու հարուածը կու տայ, եւ վերջապէս իր կարգին տեղի կուտայ իր յաջորդին: Ուղղափառ հաւատքը սակայն անփոփոխ մնացած է 1900 տարիէ ի վեր, աշխարհներ կերպարանափոխած է, ազգեր լուսաւորած է, քաղաքակրթութիւններ ստեղծած է Աստուածորդւոյն անուամբը եւ տակաւին ճիշդ կրնայ ըսել թէ ինչներ պիտի գործէ մինչեւ որ անոր թագաւորութիւնը գայ հոս, ինչպէս երկինքը: Ո՞վ կը համար-

ձակի ըսել թէ այս զարմանալի պարագան սոսկ դիպուածի մը արդիւնք է:

Մեր ամենօրհնեալ Փրկչին անձին նկատմամբ յայտնուած այս սխալ գաղափարները եղան գլխաւոր առիթը Նիկիոյ ժողովին գումարման: Նախ աչքի կը զարնեն այնպիսիներ որք կ'ուրանային Քրիստոսի Աստուածութիւնը: Այս կարգէն է երիտեան կոչուած Հրէական աղանդը որ կարճ եւ աննշան գոյութենէ մը ետեւ անհետ եղաւ: Յետոյ ժամանակ մը Գնոստիկեանք գործունէութիւն ցուցուցին ջանալով Քրիստոնէութիւնը ձուլել Նոր Պղատոնական փիլիսոփայութեան հետ եւ կ'ընդունէին մեր Տէրը իբր երկրորդական դիրք բռնող՝ տեսակ մը բազմաստուածեան դրութեան մէջ: Յետոյ ի յայտ կու գան ուրիշներ որոնք, խիստ նախանձախնդիր մեր Փրկչին Աստուածութեան, կ'ուրանային անոր իրական մարդեղութիւնը, ըսելով թէ այն որ ծնաւ Բեթլեհեմի մէջ, չարչարուեցաւ Պոնտացի Պիղատոսի օրով, խաչուեցաւ, թաղուեցաւ եւ յարութիւն առաւ, ոչ թէ իրօք մարդ էր, մարմին եւ արին, այլ միայն երեւոյթ մը, զոր տեսնողները մարդ կը կարծէին: Այս պատճառաւ ալ այս աղանդը Երեւութական կը կոչուի: Յետոյ երեւցաւ Արիոս, որ հաստատամիտ եւ ճարտասան մարդ մը ըլլալով կարգ մը հետեւորդներ գլուխը ժողովեց եւ բաւա-

կան աղմուկ յարուց Կոստանդիանոս Ա. կայսեր օրով: Արիոս կ'ուրանար Քրիստոսի ի յաւիտենից գոյութիւնը, կ'ընդունէր զայն իբր արարած զոր Աստուած ստեղծած է, կ'ըսէր, ժամանակէն առաջ բայց ոչ ի յաւիտենից: Մարդոցմէ խիստ բարձր բայց ոչ հաւասար Աստուծոյ:

Այս բոլոր խառնաշփոթութեանց, անիմաստ աղմուկներուն եւ հակասութեանց մէջէն ահա կը բարձրանայ վսեմ՝ եւ իշխանական շեշտով Նիկիական Հանգանակին այն մասը զոր այս առաւօտ նկատողութեան կ'առնենք.

Հաւատամք — 'ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ. ծնեալ յԱստուծոյ Հօրէ միածին, այսինքն յէութենէ Հօր: Աստուած յԱստուծոյ, լոյս 'ի լուսոյ, Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ. ծնունդ եւ ո'չ արարած. նոյն ինքն 'ի բնութենէ Հօր, որով ամենայն ինչ եղեւ յերկինս եւ 'ի վերայ երկրի, երեւելիք եւ աներեւոյթք:

Այս ի պատասխանի անոնց որ կ'ուրանան Անոր Աստուածութիւնը. առանց վարանման եւ առանց տատամսումի: Իսկ անոնց ի պատասխանի որոնք մարդեղութեան մեծ դէպքը ըմբռնելու անկարող՝ զայն լոկ երեւոյթի մը, թատերական ցոյցի մը կամ ցնորական կարծիքի մը կը վերածէին, դարձեալ նոյն հաստատ եւ անյողդողդ վստահութեամբ.

«Որ յաղագս մեր մարդկան եւ վասն մերոյ փրկութեան իջեալ 'ի յերկնից մարմնացաւ, մարդացաւ, ծնաւ կատարելապէս 'ի Մարիամայ սրբոյ կուսէն Հոգւովն Սրբով, որով էառ զմարմին, զհոգի եւ զմիտ եւ զամենայն որ ինչ է 'ի մարդ ճշմարտապէս եւ ոչ կարծեօ»:

Այսքանը նկատի առնենք այսօր. իսկ մընացեալ մասը այս հատուածին, անոր յարութեան, փառաց եւ անվախճան թագաւորութեան մասը, պիտի յիշենք պատշաճօրէն երկու շաբաթէն Ս. Զատիկի առաւօտուն:

Եւ արդ դիտեցէք թէ մեր այս դաւանանքը միակ լման եւ տրամաբանական բացատրութիւնն է հրաշալի եղելութեան մը, Քրիստոսի յայտնութեան:

Առաջին օրէն երբ Գալիլեայի եւ Յուդայի մէջ երեւցաւ Աքանչելին, Որդին մարդոյ, եւ մարդիկ տեսան Անոր փառքը շնորհքով եւ ճշմարտութիւնով լեցուն, բնական էր որ ջանային ըմբռնել զԱյն: Եւ անոնք որ Անոր կը հետեւէին քայլ առ քայլ՝ օրէ օր նոր ապացոյցներ կը տեսնէին Անոր գերմարդկային բնութեանը մինչեւ որ անոնցմէ ամենէն թերահաւատը ծնրադրեց Անոր առջեւ եւ գոչեց, «Իմ Տէրս եւ իմ Աստուածս»:

Եւ Յիսուս նախ ինք կը պահանջէ ճանչցուիլ իբր գերմարդկային, արտասովոր, Աստուածային էակ մը:

Նայեցէք ինչ կ'ըսէ իր անձին նկատմամբ . «Ճշմարիտ ճշմարիտ կ'ըսեմ ձեզի, Աբրահամին ըլլալէն առաջ եմ ես» (Յովհ. Ը. 58) . Դարձեալ ,

«Եւ հիմա, ով Հայր, փառաւորէ զիս քու քովդ այն փառքովը զոր աշխարհի ըլլալէն առաջ քովդ ունէի» (Յովհ. Ժ. 5) :

Եւ այն որ սորվեցուց մարդոց զԱստուած Հայր կոչել եւ իշխանութիւն տուաւ անոնց Աստուծոյ որդիներ ըլլալու՝ իր անձին կը վերապահէ բացառիկ եւ շատ աւելի սերտ յարաբերութիւն մը Հօրը հետ: Ի՞նչ Հայրս կը կոչէ զայն, եւ թէեւ շատ անգամ կ'ըսէ մարդոց Յէ՛ր Հայրը, բայց երբեք ըսած չէ Քէ՛ր Հայրը իբրեւ թէ միեւնոյն իմաստով Աստուած Հայր ըլլար իրեն եւ ուրիշ մարդոց: Եւ այն բառը զոր Հաւատամքը կը գործածէ յատկանշելու համար այն մասնաւոր դիրքը որ ունի Քրիստոս հանդէպ Աստուծոյ — «Միածին» — նախ մեր Տէրը ինք գործածեց իր անձին նկատմամբ: «Աստուած անանկ սիրեց աշխարհը որ իր Միածին Որդին տուաւ որ ամէն ով որ Անոր հաւատայ՝ չկորսուի հապա յաւիտենական կեանք ունենայ:»

Դիտեցէք դարձեալ որ Քրիստոս երբեք ինք զինք մեղաւոր չդաւանեցաւ, թէեւ պատուիրեց ամենուն ապաշխարել եւ խոստովանիլ:

Եւ յետոյ տեսէք թէ ինչ վեհափառ պարզու-

թեամբ մը իշխանութիւն կը ցուցունէ ամեն ժամանակի եւ ամեն արարածի վրայ: «Ես եմ աշխարհի լոյսը», «Ես եմ յարութիւնը եւ կեանքը», «Լսեր էք որ ըսուեցաւ առաջիններուն . . . բայց ես ձեզի կ'ըսեմ», «Որդին մարդոյ Շաբաթին Տէրն է», «Բայց ձեզի կ'ըսեմ թէ հոս տաճարէն մեծ մէկը կայ», «Որդին մարդոյ իշխանութիւն ունի երկրի վրայ մեղքերու թողութիւն տալու», «Որդին մարդոյ իր հրեշտակները պիտի դրկէ», «Վասն զի Որդին մարդոյ իր Հօրը փառքովը պիտի գայ . . . եւ անատեն ամէն մէկուն իր գործքերուն համեմատ հատուցում պիտի ընէ» (Մատ. Ժ. 27), «Ամէն իշխանութիւն ինծի տրուեցաւ երկինքի եւ երկրի մէջ» (Մատ. ԻԸ. 18), «Եկէք ինծի բոլոր յոգնած ու բեռնաւորածներ եւ ես ձեզ պիտի հանգչեցնեմ: Իմ լուծս ձեր վրայ առէք եւ ինծմէ սորվեցէք որ հեզ եմ ու սրտով խոնարհ, եւ ձեր անձերուն հանգստութիւն պիտի զտնէք: Ինչու որ իմ լուծս քաղցր է եւ իմ բեռս թեթեւ,» «Ան որ զիս տեսաւ Հայրը տեսաւ:»

Ի՞նչպէս բացատրենք այս եւ ասոր նման բազմաթիւ իշխանական ասացուածներ եւ ասոնց Մեծ Հեղինակը: Խաբուամք էր Ան: Քա՛ն լիցի: Կը խաբէ՞ր: Քա՛ն լիցի: Մեզի կը վայելէ միայն խոնարհիլ Անոր առջեւ եւ ըսել, «Աստուած յԱս-

տուծոյ, լոյս 'ի լուսոյ, Աստուած ճշմարիտ յԱստուծոյ ճշմարտէ:» «Միածին»:

Եւ մեր այս խոստովանութեան կը ձայնակցին բոլոր Քրիստոնեայ հաւատացեալները, ամէն անոնք որ կը խոկան Անոր վրայ, լրջօրէն նկատի կ'առնեն Անոր կեանքը, խօսքերը, փառաւոր գործը եւ փրկարար զօրութիւնը: Թովմաս իր բոլոր ընկերներուն կողմանէ կը խօսէր երբ գոչեց, «Իմ Տէրս եւ իմ Աստուածս:» Պետրոս առանձին չէր երբ առաջին անգամ մեծ դաւանութիւնը ըրաւ, «Դուն ես Քրիստոսը, կենդանի Աստուծոյ Որդին:» Նոյն խոստովանութիւնը կ'ընէր իրեն յատուկ յիմար կերպով նոյն ինքն Յուդա երբ իր անձնասէր կեանքը կը կնքէր գլխիվար գահավիժելով՝ Անոր դէմ մեղանշելէն յետոյ: Պօղոս նոր եւ ինքնայատուկ վարդապետութիւն մը չէր սորվեցներ երբ կ'ըսէր թէ «Անոր մէջ կը բնակի Աստուածութեան բոլոր լեցունութիւնը» (Կոր. Բ. 9): Սխալ կարծիք է այն թէ Նիկիոյ մէջ առաջին անգամ որդեգրուեցաւ Երրորդութեան վարդապետութիւնը: Երբեմն պատմաբաններ կայսեր ազդեցութեան եւ քաղաքական շարժառիթներու կը վերագրեն Նիկիոյ մէջ Աթանասիոսի եւ ուղղափառ դաւանանքին յաղթանակը Արիոսի եւ իր աղանդին վրայ: Իբրեւ թէ տեսակ մը արկած ըլլար այն՝ ժամանակին եւ պարագայից

բերմամբ: Չարաչար կը սխալին այնպիսիները: Ուղղափառ հաւատքը միշտ իր կողմը ունեցած է հաւատացելոց ստուար մեծամասնութիւնը: Աւելի ուղիղ կ'ըլլայ Կոստանդիանոսի այն կողմին ուժ տալը այս պարագային վերագրել: Արդէն Անոր անմիջական յաջորդները ժամանակ մը յարեցան Արիոսի կողմը: Աթանասիոսը աքսորեցին եւ անոր հաւատակիցները հալածեցին, փակեցին ուղղափառ եկեղեցիները, ժողովներ գումարեցին իրենց վարդապետութիւնը հաստատելու համար. իրենց բանակներով դէմ ելան Նիկիոյ հաւատամքին. բայց մազիւ չափ չկրցան դղրդել զայն. իրենց բոլոր աշխատանքը իրենց հետ գերեզման տարին. եւ եկեղեցին ամէն օր կը կրկնէ մինչեւ այսօր, «Հաւատամք 'ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ. Միածին:»

Ո՛չ, սիրելիք, կայսեր ազդեցութիւնը չէր որ նուիրագործեց Նիկիական Հանգանակը: Քրիստոսի Աստուածութեան վարդապետութիւնը արդէն իսկ տարած էր յաղթանակը, տակաւին Կոստանդիանոս խաչին առջեւ չխոնարհած:

Նիկիական Ժողովը նոր վարդապետութիւն մը չէր որ տուաւ աշխարհին: Չորրորդ դարու գաղափար մը չէ այս: Նիկիա կը պնդէր, եւ այս է անոր փառքը, Յիսուս Քրիստոսի մասին միակ լման եւ գոհացուցիչ բացատրութեան վրայ, հիմ-

նուելով այն հաւատքին վրայ զոր եկեղեցական Ս. Հայրերը ժառանգած էին առաքեալներէն, որոնք իրենց կարգին Տէրոջմէն ընդունած էին ճշմարիտ դաւանութիւնը:

«Նոյն ինքն ի բնութենէ Հօր» բացատրութիւնը այն օրը անհրաժեշտ պէտք մը դարձաւ, երբ Յիսուս պատուիրեց իր աշակերտներուն բոլոր աշխարհը աւետարանել եւ մկրտել բոլոր ազգերը «յանուն Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ»:

Կրնանք ընդունիլ այս դաւանութիւնը առանց վերապահութեան: Ս. Աւետարանին վրայ հիմնուած է այն, Աւետարանը անով միայն կրնայ ըմբռնուիլ:

Անոնք որ անոր հակառակեցան՝ չորցած ճիւղերու պէս զատուեցան կենդանի բունէն եւ թօթափեցան: Քրիստոսի Աստուածութիւնը ուրանալ եւ միեւնոյն ատեն Քրիստոնեայ մնալ՝ շատեր փորձեցին, ոչ ոք յաջողեցաւ. գուցէ շատեր փորձեն տակաւին. ոչ ոք պիտի յաջողի: Ասկէ տարբեր ուրիշ որեւիցէ դաւանութիւն բացարձակապէս անկարող է գոհացնել մարդկութիւնը որ փրկութեան կը կարօտի:

Աստուծմէ հեռացած մեղաւոր մարդկութեան համար գոհացուցիչ յուսոյ ի՞նչ նշոյլ կ'մնայ բայց միայն այս թէ այն որ սկիզբէն էր, որ Աստուծոյ հետ էր եւ Աստուած էր, «յաղագս մեր մարդկան եւ

վասն մերոյ փրկութեան իջեալ ի յերկնից մարմնացաւ, մարդացաւ,» բառնալու համար այն խոչընդոտը զոր մեղքը դրած էր Աստուծոյ եւ մեր միջեւ. անդունդին վրայէն մարդը Աստուծոյ առաջնորդելու համար միացնելով նախ իր անձին մէջ Աստուածութիւնը եւ մարդկութիւնը: Մարդացեալ Աստուած. ահա անհրաժեշտ եւ յաւիտենական դաւանութիւնը: Եւ դարերու անհամար փոփոխութեանց եւ աւերմունքներուն մէջ Քրիստոսի եկեղեցին այս հաւատքին վրայ կը մնայ անփոփոխ: Եւ պիտի մնայ, մինչեւ ամէն բան փոփոխի ու անցնի: Ժասերը, օրերը եւ ժամանակները պիտի սահին, դրութիւններ պիտի ելլեն եւ իյնան, քաղաքակրթութիւններ պիտի ծաղկին ու կործանին, լեռներուն հիմերը պիտի սարսին եւ անդունդները սասանին. բայց Ան, Մարդացեալ Աստուածը, պիտի մնայ, քանի որ մարդկութիւնը Աստուծոյ կը կարօտի, քանի որ յաւիտենական Աստուածը կը տիրէ անմահ սիրով հոգիներու վրայ:

Փրկութեան պէտքին չափ անհրաժեշտ, Աստուծոյ սիրոյն չափ մնայուն, կատարեալ մարդ եւ կատարեալ Աստուած, Յիսուս Քրիստոս Որդի Միածին, որուն փառք հիմա եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

ՅԱՐՈՒՑԵԱԼ ՔՐԻՍՏՈՍԸ

Զարեհեալ, խաւեալ, լաւեալ, յերբոյ՝ առաջ
յարուցեալ, ելեալ 'ի երկինս շողին ճարճեալ՝ նստա-
լիս աստի՝ Հօր: Գալոց է շողին ճարճեալն եւ փառոս
Հօր 'ի դարեւ զկենդանիս եւ զմեռեալս. որոյ լաւեա-
լիս ճարճեալն ո՛ր էր, լաւեալն:

«Քրիստոս է որ մեռաւ, մանաւանդ
թէ յարութիւն ալ առաւ, ու Աստուծոյ աջ
կողմն է, որ նաեւ մեզի համար բարեխո-
սութիւն կ'ընէ. ուրեմն ո՞վ պիտի զատէ
մեզ Քրիստոսի սէրէն:»

Հով. Բ. 34, 35

ՄՈՒՐԲ Զատկի առաւօտուս Նիկիական
Հանգանակին վրայ մեր ըրած խորհրդա-
ծութեանց շարքին մէջ կը հասնինք՝ խիստ
պատշաճօրէն՝ այն հատուածին որ կը վերաբերի
Յիսուս Քրիստոսի մահուան, յարութեան եւ ան-
վախճան փառաց:

Կը հաւատանք թէ Որդին Աստուած, «յա-
ղագս մեր մարդկան եւ վասն մերոյ փրկութեան,
իջեալ 'ի յերկնից մարմնացաւ, մարդացաւ, ծնաւ

կատարելապէս 'ի Մարիամայ սրբոյ կուսէն Հո-
գովն Սրբով, որով էառ զմարմին, զհոգի
եւ զմիտ եւ զամենայն որ ինչ է 'ի մարդ ճշմար-
տապէս եւ ոչ կարծեօք:» Յետոյ կը շարունակէ
Հաւատամքը — «Զարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ,
յերրորդ աւուր յարուցեալ, ելեալ ի յերկինս նովին
մարմնովն՝ նստի ընդ աջմէ Հօր: Գալոց է նո-
վին մարմնովն եւ փառօք Հօր 'ի դատել զկեն-
դանիս եւ զմեռեալս, որոյ թագաւորութեան ոչ
գոյ վախճան:»

Ներեցէք որ կրկնեմ, ինչ որ ուրիշ առիթնե-
րով ըսած եմ քանի մը անգամ, թէ նոր գաղա-
փար մը չէ որ կ'որդեգրէ Նիկիա: Հոս՝ ինչպէս
ուրիշ տեղեր պարզապէս կը պնդէ, ամէն հակա-
ռակորդի դէմ, այն իրողութեանց վրայ զորս Ս.
Աւետարանը կը սորվեցնէ իբր հիմունք Քրիստո-
նէական հաւատալեաց:

Քրիստոսի մահը եւ յարութիւնը առաքելոց
քարոզութեան սկիզբն է եւ վախճանը: Քրիստո-
նէական կրօնին առաջին պաշտպանողական ճառը
խօսեցաւ Պետրոս Պենտեկոստէին օրը: Այն քա-
րոզին մէջ սապէս կ'ըսէ առաքեալը. «Այս Յի-
սուսը Աստուած յարուց, որուն մենք ամէնքս ալ
վկայ ենք:» Իսկ Պօղոս կ'ըսէ Կորնթացիներուն,
«Թէ որ Քրիստոսը յարութիւն առած չէ, ու-
րեմն մեր քարոզութիւնը պարապ է, ու ձեր հա-

ւատքն ալ պարապ է... Թէ որ Քրիստոս յարութիւն առած չէ, ձեր հաւատքը պարապ է. ու տակաւին ձեր մեղքերուն մէջն էք. նոյնպէս ալ Քրիստոսով ննջողները կորսուած են:» Կարելի չէ սխալ հասկնալ այս խօսքերուն իմաստը: Պետրոս եւ Պօղոս, եւ անոնց հետ անտարակոյս բոլոր առաքեալները, Քրիստոսի առաջին վկաները, Եկեղեցւոյն հիմնադիրները, կը հիմնեն ամէն բան իրենց այն համոզման վրայ թէ Քրիստոս մեռելներէն յարութիւն առած է:

Պատմական անուրանալի ճշմարտութիւն մըն է թէ այն մեծ շարժումը, որ Երուսաղէմէ սկսելով անդիմադրելի ուժով մը սկսաւ ծաւալիլ աշխարհի ամէն կողմը, խրոխտ կայսրութիւն մը իր լուծին ներքեւ առնելու, թագաւորութեանց տիրելու, պատկառելի փիլիսոփայութիւններ իր առջեւ խոնարհեցնելու, մարդկային պատմութեան նոր ուղիով մը տալու, առաջնորդը եւ մղիչ զօրութիւնը ըլլալու հազարաւոր զարգացմանց եւ բերաւոր բարեաց, որ տասնեւինը դարերու հըսկայ գործունէութենէ յետոյ այսօր ոչ պարտասման եւ ոչ յոգնութեան նշաններ ցոյց կու տայ, այլ մեր աչաց առջեւ իսկ նոր ասպարէզներ կը թեւակոխէ, նոր ձեռնարկներու կ'սկսի, ձեռնարկներ՝ որոնց հրաշալի արդիւնքը ապագայ սերունդներ եւ տակաւին աշխարհ չեկած ազգեր ու ժո-

ղովուրդներ պիտի դիտեն ապշութեամբ, այդ բերար եւ ամենայաղթ շարժումը սկսած է քանի մը պարզ մարդոց այն յայտարարութեամբ թէ այն Յիսուսը զոր մարդիկ չարչարեցին եւ խաչեցին՝ երեւցած է իրենց մեռելներէն յարութիւն առած:

Թէ որ Քրիստոս մեռելներէն յարութիւն առած չէ, ուրեմն առաքելոց քարոզութիւնը պարապ է: Կամ այն է որ այս մարդիկը խաբուած էին, կամ այն է որ սուտ կը խօսէին, եւ աշխարհի ամենէն ծաղկեալ զարգացումը, ամենէն փառաւոր քաղաքակրթութիւնը, որուն յաղթական ընթացքը տակաւին հազիւ սկսած կը սեպուի, հիմնուած է քանի մը Գալիլեացի ձկնորսներու սխալմունքին եւ Տարսոնացի Հրէի մը սուտ վկայութեան վրայ: Թէ որ Քրիստոս մեռելներէն յարութիւն առած չէ, ուրեմն Եկեղեցւոյ հսկայ շէնքը բարձրացած է աւազի վրայ, եւ դարերէ ի վեր անձրեւներ կ'իջնեն, գետեր կը խուժեն, փոթորիկներ կը պայթին անոր վրայ եւ այն չի կործանիր: Թող մեկնեն այս պարագան անոնք որ աշխարհի մէջ հրաշքը կ'ուրանան:

Նոր վարդապետութիւն մը կը քարոզէին Պետրոս եւ իր ընկերները: Մարդոց մէջ աննշան եւ անարգուած Գալիլեացիներ Երուսաղէմը տակնու վրայ կ'ընէին՝ ըսելով թէ Նազովրեցի Յիսուս ոչ եւս կը պառկէր, ողորմելի եւ պարտեալ, այն

գերեզմանին մէջ ուր բարեսիրտ Արիմաթիացի մը արցունքով զետեղած էր զայն : Եւ Նազովրեցիին թշնամիները , այդ նոր վարդապետութեան ոխերիմ ոսոխները , Պոնտացի Պիղատոսը որ տակաւին կ'իշխէր Հրէաստանի մէջ , Կայիափա եւ Աննա որ տակաւին Երուսաղէմի մէջ քահանայատներ էին՝ ինչե՞ր պիտի չտային եթէ կարող ըլլային դուրս քաշել Յիսուսի մարմինը այն գերեզմանէն զոր իրենց կնիքով կնքած եւ իրենց պահապան զինուորներուն հսկողութեան յանձնած էին : Սակայն այն գերեզմանը ուր Ուրբաթ իրիկուն դրուած էր Խաչելոյն մարմինը ի տես ամբողջ Երուսաղէմի , ուր թաղուած էր նաեւ զայն սիրող եւ Անոր հաւատացողներուն բոլոր յոյսը , որուն վրայ կը կանգնէր թշնամեաց յաղթութեան դրօշը , Մէկշաբթի օրը թափուր գտնուած էր : Վկայ անոնք որ մ'իշխաղին արցունքով եւ անուշահոտ իւղերով գուրգուրանօք զայն օծել կ'երթային . վկայ անոնք որ հեւ ի հեւ յուսոյ եւ տարակոյսի շուարած զգացումներով հոն կը փութային . վկայ անոնք որ տեսան զայն եւ լսեցին անոր ձայնը , անոր խոցեալ ձեռքերը շօշափեցին եւ իրենց մատը մխեցին անոր կողի վէրքին մէջ . վկայ անոնք որ քառասուն օրուան մէջ յուսահատութեան անդունդներէն վստահութեան եւ հաւատոյ անվեհեր բարձունքը խոյացան . վկայ զայն խաչը հա-

նող խուժանը , անոր վրայ հսկող զինուորները , զայն ատող քահանայապետները , զայն անարգող Հռովմայեցիին : Վկայ Քրիստոնէական կրօնը որ այն թափուր շիրմին պարապ արգանդէն ծնունդ առաւ :

Այսպէս սերտ եւ անբաժանելի կերպով իրարու կապուած են Քրիստոնէական կրօնը եւ Քրիստոսի յարութիւնը : Այս երկուքը միասին կը կանգնին կամ կ'իյնան : Քրիստոսի յարութիւնը ուրանալ՝ Քրիստոնէութիւնը ուրանալ է : Միայն անոնք կրնան ըմբռնել Աւետարանը որոնք կը հաւատան հինաւուրց դաւանութեան պատմական սա հիման . «Չարչարեալ , խաչեալ , թաղեալ , յերրորդ աւուր յարուցեալ , ելեալ ի յերկինս նովին մարմնովս նստի ընդ աջմէ Հօր :»

Եթէ այս դաւանութիւնը ուղիղ է , կարելի է ըմբռնել Քրիստոնէական կրօնը իբր փրկութեան միջոց : Իսկ եթէ ուղիղ չէ , եթէ Քրիստոս իրօք յարութիւն առած չէ եւ Աստուծոյ փառաց աջ կողմը չբազմիր , յիրաւի «մենք բոլոր մարդիկներէն աւելի խղճալի ենք ,» եւ «Քրիստոսով ննջողները կորսուած են :»

Մի մոռնաք , սիրելիներս , թէ բուն խնդիրը փրկութեան խնդիր է : Մի մոռնաք թէ մեղաւոր մարդկութեան եւ Սուրբ Աստուծոյ մարդը մեղքէն եւ անոր անէծքէն ազատելուն շուրջ կը դառնայ

խնդիրը: Եթէ մեղքը չըլլար, խնդիրը կը փոխուէր բոլորովին: Աստուծոյ եւ մարդու միջեւ յարաբերութիւնը տարբեր հանգամանք կ'ունենար այն ատեն: Այն ատեն իրաւունք կ'ունենային մարդիկ ըսելու, ինչպէս կ'ըսեն ոմանք, Ի՜նչ փոյթ թէ 1900 տարի առաջ գերեզմանը դրուած մարմինը հոն մնաց մայր հողին վերածուելու թէ ոչ: Մարդս մեղաւոր է եւ փրկութեան պէտք ունի թէ ոչ. ահա բուն խնդիրը:

Գիտեմ թէ կան ոմանք որոնք մեղքին գոյութիւնն իսկ կ'ուրանան. թեթեւ եւ ծանծաղ խորհողներ որոնք կ'ըսեն թէ այս աշխարհը լաւագոյն աշխարհն է որ կրնայ ըլլալ: Թէ Ս. Գրոց պատմած անկումը առասպել մըն է եւ թէ մեղքը երեւակայութիւն մը, խորհուրդ մը եւ ոչ իրականութիւն:

Եթէ այս մարդոց ըսածը իրաւ է, եթէ աշխարհ բարի է, այնքան բարի որքան այն օրը երբ Ստեղծիչը զայն գոյութեան բերաւ. եթէ ինչ որ մենք Աստուծոյ դէմ ապստամբութիւն կը համարինք՝ պարզապէս բնաշրջման մէկ երեւոյթն է. եթէ իրօք մարդս Աստուծմէ հեռացած, անկէ օտարացած, անոր օրէնքները ոտնակոխ ըրած չէ, այն ատեն իրաւ է թէ կրօնական այս հարցերը իրենց կարեւորութիւնը կը կորսնցնեն եւ տղայական բարբաջանք կը դառնան:

Այնպէս է սակայն. ձեր խղճմտանքին կոչում կ'ընեմ: Դուք որ ձեր տղայութենէն ի վեր մեղաց եւ անոր հետեւանք եղող տառապանքներուն ականատես եւ ենթակայ եղած էք, կրնա՞ք «Ամէն» ըսել այս անխորհուրդ գաղափարներուն: Աւաղ, հարկ իսկ չեմ տեսներ փաստեր մէջ բերելու ապացուցանելու համար թէ մարդկային խղճմտանքը սխալած չէ երբ ամէն տեղ եւ ամէն ժամանակ, պատմութեան աղօտ նախասահմաններէն սկսեալ մինչեւ այսօր, զգացած է մեղքին աւերիչ ազդեցութիւնը, անոր սեւ ստուերը, անոր սառ ձեռքը բաբախող սրտերու վրայ: Կատարելութիւն մը կայ որուն կը տենչայ մեր հոգին, եւ ահա այդ իսկ է ապացոյցը մեր անկատար վիճակին: Մեր մէջէն անոնք որոնք ամենէն աւելի մօտեցած են բարոյական կատարելութեան, ամենէն առաջ կ'ընդունին թէ Աստուծոյ դէմ ապստամբած են, ամէնէն առաջ կը խոնարհեցնեն իրենց գլուխները եւ կը գոչեն անկեղծ խոստովանութեամբ, «Մեղայ, Տէր, մեղայ յերկինս եւ առաջի քո:»

Մեր Աստուծմէ օտարացումը տիեզերական փորձառութիւն մըն է. անկումը անուրանալի ճշմարտութիւն մը, մեղքը՝ անհիծեալ իրողութիւն մը: Եւ այս իրական դէպքին դարմանը իրական դէպք մը միայն կրնայ տանիլ. նոյն ինքն Քրիստոսի մահը եւ յարութիւնը: Քրիստոսի յարութիւնը ա-

պացոյցն է անոր Աստուածութեան: Զատկի առաւօտուն միանգամ ընդ միշտ հաստատուեցաւ թէ Յիսուս իրաւունք ունէր ըսելու, «Որդին մարդոյ իշխանութիւն ունի երկրի վրայ մեղքերու թողութիւն տալու:» Քրիստոսի յարութիւնը գրաւականն է հոգւոյ անմահութեան: Զատկի առաւօտուն անուրանալի կերպով հաստատուեցաւ թէ այն կեանքը որ մենք կ'ապրինք հոս աշխարհի վրայ՝ անքակտելի կապով մը կապուած է հոգեւոր կեանքին հետ, թէ հնարաւոր է եւ պէտք է որ այս ապականացուն անապականութիւն հագնի եւ այս մահկանացուն անմահութիւն: Յիսուս յարութիւն առնելով անգամ մըն ալ կը խօսի սգաւորներուն եւ կը կրկնէ, «Ես եմ յարութիւնը ու կեանքը, ան որ ինծի կը հաւատայ թէ եւ մեռնի՝ յաւիտեան պիտի ապրի:»

Դարձեալ, Քրիստոսի յարութիւնը փրկութեան յայտարարութիւնն է: Ինչպէս որ մարդով եղաւ մահը՝ մեղքին իբր պատիժ, այնպէս ալ Որդին Մարդոյ մահը խափանեց մեղքին յաղթելով, հաշտեցուց մեղաւոր մարդկութիւնը արդար Աստուծոյ հետ, կը հրաւիրէ մեզ՝ իրեն հետ մեղքին մեռնելով՝ իրեն հետ նաեւ յարութիւն առնել յաւիտեանական սրբութիւնը ժառանգելու:

Եկեղեցին սկիզբէն ի վեր կը պնդէ ասոր վերայ. ասոր կ'աւանդուի նաեւ մեր ուսումնասիրած

դաւանանքը, շեշտելով փրկութեան պէտքը եւ ի վեր հանելով զայն կատարող պատմական իրողութիւնը, Քրիստոսի մահը եւ յարութիւնը: Վասն զի հետաքրքրական պարագայ մըն է որ ճիշդ ինչպէս մեր օրերը կ'երեւնան մեղքի մասին տարտամ՝ եւ անտեղի զաղափարներ՝ նոյնպէս Բ. դարուն մէջ երեւցան Գնոստիկեանները որոնք, ջանալով յարմարցնել կրօնը իրենց ժամանակի գիտութեան հետ, մեղքի իրականութիւնը կ'ուրանային եւ այսպէս կը նսեմացնէին փրկութեան նշանակութիւնը: Այս փոթորիկին կուրծք տուաւ Եկեղեցին Աստուծոյ ողորմութեամբը հաստատ մնալով եւ ամուր բռնելով պատմական իրողութիւնները, մեղքին իրականութիւնը, փրկութեան անհրաժեշտ պէտքը, եւ մարդացեալ Աստուծոյն մահը եւ յարութիւնը: Նիկիական Հանգանակը յաղթական երգն է Քրիստոսի հաւատացող սուրբերուն որոնք երկար ու տաժանելի պայքար մը մղեցին, բազմաթիւ յարձակումներ յետո ընկրկեցին եւ տիրացան հաւատոյ անքակտելի ամրութիւններուն, հոն անաղարտ եւ փառապանծ պարգելով Խաչին եւ յարութեան դօշը: Եւ այդ յաղթական երգն է որ կը կրկնուի դրերէ ի վեր ամէն օր, բազմաթիւ լեզուներով աշխարհի չորս անկիւններէն. «Որ յաղագս մեր մարդկան եւ վասն մերոյ փրկութեան իջեալ ի

յերկնից մարմնացաւ, մարդացաւ ծնաւ կատարելապէս ի Մարիամայ սրբոյ կուսէն Հոգւովն Սրբով, որով էառ զհոգի, զմարմին եւ զմիտ, եւ զամենայն որ ինչ է ի մարդ ճշմարտապէս եւ ոչ կարծեօք: Զարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ, յերրորդ աւուր յարուցեալ ելեալ ի յերկինս նովին մարմնովն նստաւ ընդ աջմէ Հօր. զալոց է նովին մարմնովն եւ փառօք Հօր ի դատել զկենդանիս եւ զմեռեալս որոյ թագաւորութեանն ոչ գոյ վախճան:»

Յաղթանակը մեզի համար է, սիրելիք, եւ մերն է: Զատկի առաւօտեան ուրախութեան մասնակից կրնան ըլլալ ամէն անոնք որոնք մեղքին դառնութիւնը ճաշակած, փրկութեան կարօտը զգացած, Փրկչին յաղթանակին սպասած են: Ահա կենդանի Յիսուսը ձեզ կը կանչէ յոյս եւ լոյս եւ կեանք տալու համար ձեզի: Ով մեղաւոր, որ բարին եւ չարը կը ճանչնաս, որ սրբութեան տենջը ունիս եւ մեղքին պարտութիւնը կրած ես, որ կը մաքառիս ի զուր յաղթելու համար քու կեանքիդ մէջ մեղաց օրէնքին որ մահու օրէնքն է. ով թշուառ էակ, որ մեղքի բոլոր աւերումներուն մէջ յուսահատ կը դեգերիս, որ մահուան սարսուտը կ'զգաս քու կենդանի անդամներուդ մէջ, որ սիրելիներու կորուստը կ'ողբաս, որ գերեզմաններու շուրջը կը յածիս, հոս

է ահա քու փրկութեանդ յոյսը, հոս Այն որ մեղքին յաղթեց եւ մահը խափանեց, չարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ Քրիստոսը յարութիւն առած, Աստուծոյ զահին աջ կողմը բազմած, այն որ քեզ մեղքէն եւ մահէն կը փրկէ, պիտի գայ միեւնոյն փրկարար սիրովը դատելու կենդանիները եւ մեռեալները եւ Աստուծոյ փառքովը տիրելու, «որոյ թագաւորութեանն ոչ գոյ վախճան:» «Ուրեմն ի՞նչ պիտի զատէ քեզ Քրիստոսի սէրէն:»



Հաւատարմութիւնս եւ Սուրբ Հոգին, յանդէմ եւ ի
հաւատարմութիւնս : Որ իօսեցաւ յօրէնս եւ ի հարգարեւս եւ
յաւերարեւս : Որ եղն ի Յորդանան, հարողեաց ՂԱ-
սարէան, եւ բնակեցաւ ի սուրբան :

«Ձէ՞ք զիտեր որ ծեր մարմինները տա-
ծար են Սուրբ Հոգիին որ ծեր մէջ է, զոր
Աստուծոյ ունիք, ու զուրք ծերանծին
տէրը չէք :»

Ա. Կ. Բ. Զ. 19



ԲԵՐԵՒՍ նախնի Քրիստոնեաները մեզի
չափ պէտք չունէին ըսելու, «Հաւատամք ի
Ս. Հոգին» : Անոնց համար Ս. Հոգւոյ գո-
յութիւնը եւ կենսատու գործունէութիւնը հաւա-
տալեաց առարկայ մը չէր այնքան որքան որոշ,
տիեզերական եւ իւրաքանչիւրին համար անձնա-
կան փորձառութիւն մը : Պօղոսի եւ Պետրոսի եւ
Յովհաննէսի համար, եւ անոնց ընկերակցող
սուրբերուն համար, որոնք մեր Փրկչին փառաւոր
յարութենէն եւ համբարձումէն յետոյ այլազան

շաւիղներով ճամբայ ելան բոլոր աշխարհ աւե-
տարանելու եւ ամէն ազգի եւ լեզուի մեր փրկու-
թեան համար մարդացեալ, խաչեալ եւ յարու-
ցեալ Քրիստոսը քարոզելու, Ս. Հոգին ներկայ,
ներշնչիչ զօրութիւն մըն էր : Անոնք ոչ թէ կը
հաւատային Անոր՝ այլ կ'զգային զԱյն իրենց հետ
եւ իրենց մէջ : Պենտեկոստէի փառաւոր փոր-
ձառութիւնը մոռցուելիք փորձառութիւն մը չէր
ոչ ալ այն հրաշալի դէպքը այն չորս պատե-
րուն մէջ տեղի ունեցած եւ այն օրերուն յատուկ
դէպք մըն էր որ եղաւ եւ անցաւ ուրիշ շատ
զարմանալի դէպքերու նման, յիշատակ մը միայն
թողլով մարդոց մտքին մէջ : Հոն այն օրը, Տի-
բերիոս կայսեր իշխանութեան վերջերը, Պոնտա-
ցի Պիղատոսի Պաղեստինու մէջ կուսակալութեան
միջոցին, այն նոյն տարին երբ մարդիկ
Աստուծոյ Որդին խաչը հանած էին, Պենտէկոս-
տէի տօնին, Երուսաղէմի մէջ մասնաւոր տան
մը ծանօթ մէկ սենեակը, առաւօտեան երրորդ
ժամուն, ձայն մը լսուեցաւ եւ երեւոյթ մը երեւ-
ցաւ : Ձայն մը չէր այն որ պիտի լուէր, երեւոյթ
մը չէր որ պիտի անցնէր, դէպք մը չէր՝ այլ դա-
րազուլի մը, Քրիստոսի խոստման կատարումը,
Աստուածային ծրագրին իրագործումը : Այն օրը
Միխիթարիչը, Ս. Հոգին, եկած էր մարդոց մէջ մնալ
յաւիտեան, ճշմարտութեան խորին գաղտնիքները

յայտնել հաւատացելոց, անոնց նոր լեզուներով խօսիլ տալ, առաջնորդել անոնց իրենց դժուարին գործին կատարման մէջ, ներշնչել անոնց այն խորհուրդները զորս քարոզելով յուսահատ աշխարհ մը Քրիստոնէական լոյսին առաջնորդեցին եւ զորս ի զիր առնելով մարդկութեան տուին գրականութեանց ամենէն հրաշալին, փրկութեան գիրքը, Ս. Աւետարանը: Առաջին Քրիստոնեաները, որոնց աչաց առջեւ տեղի կ'ունենային այս հրաշքները, պէտք չունէին Ս. Հոգւոյ մասին իրենց զաղափարը վարդապետական հաւատալիքի մը վերածելու: Ս. Հոգին անոնց համար կեանքի պայման, ամենօրեայ անհրաժեշտ գիտակցութիւն մըն էր: Այսու հանդերձ Քրիստոնէական հաւատալեաց մէջ պէտք էր տեղ տալ այս հատուածին. եւ ամենէն հին դաւանանքին մէջ, Առաքելական Հանգանակին մէջ, Հօր Աստուծոյ եւ Յիսուս Քրիստոսի հետ դրուած է նաեւ Ս. Հոգին, երեք բառով «Հաւատամ ի Ս. Հոգին»:

Նիկիական Հանգանակը քիչ մը աւելի ընդարձակ տեղ կու տայ այս հաւատալիքին. «Հաւատամք ի Ս. Հոգին յանեղն եւ ի կատարեալն, որ խօսեցաւ յօրէնս եւ ի մարգարէս եւ յԱւետարանս. որ էջն ի Յորդանան, քարոզեաց զԱռաքեալն, եւ բնակեցաւ ի սուրբսն»:

Յայտնի չէ թէ ինչպէս մեր Հայերէն հանգանակը զանց կ'առնէ այս հատուածին մէջ նախադասութիւն մը, որ առիթ եղած է բուռն վիճաբանութեանց եւ արինալից պայքարներու արեւելեան եւ արեւմտեան Քրիստոնէից միջեւ: Այդ նախադասութիւնը Յունականին մէջ կ'երեւնայ հետեւեալ կերպով. «Հաւատամ ի Ս. Հոգին... բղխեալն ի Հօրէ», իսկ Լատինականին մէջ, «Հաւատամ ի Ս. Հոգին... բղխեալն ի Հօրէ եւ յՈրդւոյ»։ Եւ այս «եւ յՈրդւոյ» բառերուն վրայ է ահա վէճը: Յոյները կը պնդեն թէ Ս. Հոգին միմիայն Հօր Աստուծոյ բղխած է, Լատինք թէ նա բղխած է ոչ միայն Հօրմէն՝ այլ նաեւ յՈրդւոյ. եւ միջին դարուց մէջ արեւելեան եւ արեւմտեան եկեղեցիները միացնելու համար եղած բոլոր ջանքերը ի դերեւ ելած են գլխաւորաբար այս «յՈրդւոյ» բառին պատճառաւ, զոր Յոյնք չէին կրնար ընդունիլ եւ Լատինները չէին կրնար զանց առնել: Կարելի չէ մեզ համար չզմայլիլ մեր նախնեաց ողջմտութեան վրայ որ այս ձախորդ եւ անլուծելի խնդրոյն վրայէն լուծեամբ անցած են: Ս. Գիրքը մեզի չսորվեցներ այդօրինակ բան մը, եւ տեսակ մը աններելի յաւակնութիւն է մարդոց համար ջանալ թափանցել անքննելի Աստուածութեան Հօր, Որդւոյ եւ Ս. Հոգւոյ միջեւ եղած յարաբերութեան ման-

րամասնութիւնը : Եղած են մեր ազգին մէջ ալ այս խնդրով զբաղողներ վերջին դարերուն մէջ, մինչեւ Տէրոյնցի օրերը, եւ սակայն կ'արժէ յիշատակել ի պատիւ մեր նախնեաց թէ հիները առջի օրէն իսկ բաւականացած են այն ճշմարտութիւններով զորս ականերեւ կ'ուսուցանէ Աւետարանը, եւ փոխանակ պառակտիչ հակաճառութեանց դաւանած են զՍ. Հոգին «անեղ եւ կատարեալ :»

Արդ, այս խնդրոյն մէջ հետեւելով մեր Սուրբ Հայրերուն, Գրիգորի, Սահակի եւ Մեսրոպի, հետեւելով մանաւանդ Ս. Աւետարանին, ընդունինք մենք ալ ճշմարտութեան այն մասը զոր ինքը Ս. Հոգին բարեհաճած է յայտնել մեզի : Թողունք ենթադրութիւնները եւ հակաճառութեան նիւթ եղող խնդիրները եւ առնենք անվիճելի ճշմարտութիւնը : Եւ անվիճելին այս է թէ, ըստ Ս. Գրոց, սկիզբէն երբ Աստուած երկինքը եւ երկիրը ստեղծեց, մինչ տակաւին երկիրը անձեւ եւ պարապ էր եւ անդունդին վրայ խաւար կար, Աստուծոյ Հոգին ջուրերուն վրայ կը շարժէր եւ Յորդանանու եզերքը աղանակերպ կը սաւառնէր Օծեալին գլխուն վերեւ, թէ մարդկութիւնը երբեք առանց Անոր ձգուած չէ, թէ Աբրահամ եւ Իսահակ եւ Յակոբ Անկէ կ'առաջնորդուէին երբ ձգելով աշխարհը՝ դողդոջուն քայլերով կը յառա-

ջանային դէպ ի պաշտամունքը ճշմարիտ Աստուծոյն : Թէ Մովսէս Անկէ ներշնչուած գրեց Օրէնքը, թէ հոգեբուղի Սաղմոսները Այն թելադրեց եւ մարգարէները Անկէ սորվելով՝ ճշմարտութեան ախոյեաններ հանդիսացան մեղաւոր եւ ապրտամբ սերնդեան մը մէջ, թէ Այն է իրական հեղինակը Աւետարանին — «որ խօսեցաւ յՕրէնս եւ ի Մարգարէս եւ յԱւետարանս :»

Եւ թէեւ այսպէս Ս. Հոգւոյն գործունէութիւնը սկիզբէն եղած է եւ ամէն ժամանակ, սակայն նոր զօրութեամբ մը եւ աւելի խորունկ եւ զգալի կերպով աւելի որոշ գործունէութեան կ'սկսի Քրիստոսի փառաւորումէն յետոյ :

Մեր Տէրը աշխարհը պատրաստեց Ս. Հոգւոյն նոր եւ հրաշալի գործին համար : Իր աշակերտները այս խոստումով կը մխիթարէ Յիսուս : Վերջին ընթրիքին ժամանակ, երբ Յուդա դուրս ելաւ եւ անյայտացաւ խաւարին մէջ իր մահացու գործը կատարելու համար, Յիսուս տասնեմէկին կը յայտնէ թէ վերջապէս հասած է ժամը երբ պիտի առնուի իր սիրած աշակերտներէն, եւ անոնց սրտերը տրտմութիւնով կը լեցուին : Եւ սակայն կ'ըսէ, «Աղէկ է ձեզի թէ որ ես երթամ, վասնզի թէ որ ես երթամ ուրիշ Մխիթարիչ մը պիտի դրկեմ ձեզի :» Եւ այս Մխիթարիչը պիտի գար հաւատացելոց տրտմու-

Թիւնը ուրախութեան փոխելու, Քրիստոսի գործը ի կատար հանելու, ճշմարտութեան Հոգին ըլլալու եւ առաջնորդելու համար զանոնք ամէն ճշմարտութեան եւ վկան եւ յուշարարն ըլլալու համար այն ամէն կենսական եւ փրկարար խորհուրդներուն զորս Քրիստոս աշխարհի տուած էր իր խօսքովը, կեանքովը եւ մահովը: Եւ այս բարերար Առաջնորդը պիտի զար ոչ թէ ժամանակաւոր կերպով եւ սահմանափակ շրջանի մը մէջ, այլ մշտնջենաւորապէս եւ անպայման կերպով ի գործ դնել իր սրբարար ազդեցութիւնը: Եւ Պենտեկոստէին օրը երբ տակաւին թարմ էր աշակերտաց մտքին մէջ այս խոստումը, ահա ապշութեամբ տեսաւ աշխարհ Ս. Հոգւոյն գալուստը: Եւ Աստուածային ծրագրին գործադրման մէջ նոր օր մը ծագեցաւ, նոր դարագլուխ մը բացուեցաւ. եւ յաւիտենական դարերուն մէջ պիտի յիշուի այդ թուականը հիացմամբ եւ սքանչացմամբ:

Այս է ահա Ս. Գրոց սորվեցուցածը Ս. Հոգւոյն նկատմամբ. եւ առաջին Քրիստոնէից համար այս ամէնը ոչ թէ վերացական վարդապետութիւն մըն էր, այլ իրական եւ անուրանալի փորձառութիւն մը: Պօղոս իր ճամբորդութեանց ամենապարզ ծրագրէն սկսեալ մինչեւ իր քարոզութեան ամենաբարձր խորհուրդները առանց վարանման Ս. Հոգւոյ ներշնչութեան կը վերագրէ:

Պետրոս, հակառակ իր մանկութենէն ի վեր ամուր բռնած օրինապաշտութեան, Հեթանոս զինուորականի մը տունը կ'երթայ, անոր հետ սեղան կը նստի եւ զայն կ'ընդունի եկեղեցւոյն մէջ եւ իր այս արտասովոր ընթացքը կ'արդարացնէ՝ զայն Ս. Հոգւոյ առաջնորդութեան վերագրելով: Եւ տակաւին ո՞րը թուեմ՝ այն անհամար դէպքերուն որոնք կ'ապացուցանեն թէ այն օրերու հաւատացեալները առանց տարակոյսի կ'զգային թէ Աստուծոյ Հոգին իրենց հետ է մխիթարելու, յանդիմանելու, խրատելու եւ ներշնչելու համար, ամենէն աննշան եւ ամենէն կարեւոր գործերուն մէջ իբրեւ իրենց Առաջնորդը: Աստուծոյ հոգեւոր տիրապետութիւնն էր որ սկսած էր մարդոց մէջ եւ մարդիկ զիտակից էին անոր:

Գիտակից ենք մենք ալ նոյն հոգեւոր տիրապետութեան: Այս թող ըլլայ մեր աղօթքը եւ այս՝ մեր ջանքը:

Աստուած կը յայտնէ ինքզինքը մարդկութեան իբր Սրարիչ ամենակալ եւ ամենիշխան: Յետոյ կը յայտնէ ինքզինքը Յիսուս Քրիստոսի միջոցով իբր Փրկիչ մարդկութեան: Եւ վերջապէս, երբ մարդիկ պատրաստուած էին ընդունիլ զայն իրենց հոգիներուն մէջ, կը յայտնուի Անոնց Հոգիով՝ մնալու եւ կատարելու համար իր սուրբ կամքը հոգեւոր տիրապետութեամբ: Եւ մենք որ

ճանչցած ենք զայն իբր Արարիչ եւ դիմած ենք Անոր իբր Փրկչի, ընդունինք նաեւ զայն իբր Տէրը մեր հոգիներուն եւ այսպէս փառաւորենք մեր մէջը Ամենասուրբ Երրորդութիւնը եւ մի Աստուածութիւնը յաւիտեան: Այն է մեր հոգեւոր կեանքին աղբիւրը եւ պայմանը: Անոր ստորոգելիքները փոխուած չեն առաջին օրերէն ի վեր: Անոր զօրութիւնը չպակսիր եւ Անոր տիրապետութիւնը պիտի ընդլայնի եւ ընդարձակի մինչեւ բոլոր աշխարհ լեցուի Ս. Հոգիով, ինչպէս որ ջուրերը ծովը կը ծածկեն: Եւ մենք զայս ոչ թէ միայն իբր հաւատալիք մը ընդունինք՝ այլ իբր փորձառութիւն մը գիտնանք եւ ապրինք:

Ինչո՞ւ արդեօք մարդիկ զանց կ'առնեն զբաղիլ հոգեւոր բաներով: Այս աշխարհի իրերը միթէ այնքան կարեւոր են որ կ'արժէ զոհել անոնց համար այն որ հոգեւոր է: Աչքի երեւցած բաները աւելի՞ իրական են քան այն բաները որոնք ձեռքով չեն շօշափուիր եւ աչքով չեն տեսնուիր: Ի՞նչ ալ ըլլայ, գէթ այսքանը որոշ գիտենք թէ արտաքին բաները անցաւոր են: Զեր ամենէն պայծառ եւ ամենէն զբաղ օրերը խաւարով եւ գիշերով պիտի վերջանան: Ամէն օր իր վերջալոյսը ունի եւ վախճանին կը փութայ արեւը պիտի խոնարհի եւ ամպերը կուտակին եւ այնուհետեւ խաւար եւ լուութիւն: Եթէ

մենք միայն այս կեանքով պիտի զբաղինք, աւաղ, մեր ջանքերը զուր են, եւ մեր աշխատանքը պարապ, ամենքս ալ դէպ ի գերեզման կ'ընթանանք. խաւարը մօտեցած է. եւ ափ մը հող մեր աչքերը պիտի գոցէ ու մեր բերանը խփէ եւ մեր սրտին բաբախումը դադրեցնէ:

Այնպէս չէ սակայն. հաւասարապէս կը սըխալին անոնք որոնք յուսահատ կ'ողբան աշխարհին անցաւոր ըլլալը տեսնելով եւ անոնք որ կ'ըսեն յիմարաբար ուտենք եւ խմենք ինչու որ վաղը պիտի մեռնինք: Իրականութիւններ կան որ թէեւ անտեսանելի բայց յաւիտենական են. կեանք մը կայ որ չմեռնիր: Երբ այս մարմինը քայքայի եւ անցնի, բուն եսը, հոգին, հոգեւոր կեանքը պիտի մտնէ որ վախճան չունի: Ի՞նչ փոյթ եթէ անցաւոր բաները կ'անցնին. ի՞նչ փոյթ եթէ մարմինը կը տկարանայ եւ դէպ ի գերեզման կը հակի: Արեւուն մարը մտնելը օրուան վախճանը չէ. ճշմարիտ ապրող մը արեւմուտքէն դէպի արեւելք կը դառնայ. նոր օր մը պիտի ծագի. նոր արեգակ մը պիտի երեւնայ. այսօրուան կեանքը իր մէջ կը պարունակէ վաղուան զրաւականը. այժմու փորձառութիւնները ապագային սերմերը կը հասունցնեն. գարնան վերջանալը եւ ամառուան անցնիլը հունձքի օրերը կը փութաօրէն. մարմնոյն մահը հոգւոյն անմահութիւնը

կ'իրագործէ: Հոգեւոր կեանք մը կայ. ահա յա-
ւիտենական իրականութիւնը:

Տիրանանք այս հոգեւոր կեանքին. ասոր հա-
մար ստեղծեց Հայրն Աստուած երկինքն ու եր-
կիրը, երեւելի ու աներեւոյթ բաները. ասոր հա-
մար Որդին Աստուած երկինքէն իջնելով մարմ-
նացաւ, մարդացաւ, մեռաւ եւ յարութիւն առաւ եւ
կը նստի Հօրը գահին աջ կողմը. ասոր համար
Հոգին Սուրբ Աստուած խօսեցաւ յօրէնս եւ ի
մարգարէս եւ յաւետարանս, Յորդանան իջաւ,
Առաքեալը քարոզեց եւ սուրբերուն մէջ բնակե-
ցաւ: Մեր մէջ ալ կը բնակի, սիրելիք, որ մենք
ալ սուրբեր ըլլանք եւ յաւիտենական կեանքը
ժառանգենք:

«Ձէք գիտեր որ ձեր մարմինները տաճար են
Սուրբ Հոգիին որ ձեր մէջ է, զոր Աստուծմէ
ունիք. ու դուք ձեր անձին տէրը չէք»:



ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Հաւատաւ է՝ է զի զիս ընդհանրապէս է առա-
ւելանալ եկեղեցի: 'Ի զի Միջոցութեան. յԱպաշխարոս-
ութեան. 'է Քրիստոսութեան է՝ է Երեսնութեան զիս:

«Կորնթոսի մէջ եղած Աստուծոյ եկե-
ղեցիին. Քրիստոս Յիսուսով սրբուածնե-
րուն, ան ամէնուն հետ՝ որ ամէն տեղ
մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի անունը կը
կանչեն, իրենցը եւ մերը»

Ա. Կ. Բ. Ա. 2



Մեր բնաբանէն դիւրին է հետեւցնել թէ
ի՞նչ էր Պօղոսի զաղափարը եկեղեցիին
նկատմամբ: Հոս առաքեալը խօսքը
կ'ուղղէ Կորնթոսի մէջ եղած հաւատացելոց, եւ
կը կոչէ զայնս Աստուծոյ եկեղեցին, եւ սակայն
որպէս զի Կորնթացիները այսքան բարձր տիտղոս
մը ընդունելով չհպարտանան եւ չկարծեն թէ
իրենց տեղային կազմակերպութիւնն է որ իրենց
իրաւունք կու տայ «Աստուծոյ եկեղեցին» կոչուե-
լու, անմիջապէս կը յարէ «Քրիստոս Յիսուսով
սրբուածներուն, սուրբեր ըլլալու կանչուածնե-

րուն.» պայմաններ՝ որոնք անկախ են Կորնթոսի յատուկ տեղային եւ վարչական խնդիրներէ. եւ յետոյ որպէս զի բացարձակապէս անկարելի ըլլայ նեղ եւ սխալ ըմբռնում մը ունենալ, կ'ընդհանրացնէ խօսքը «ան ...» հետ որ ... մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի անունը կը կանչեն, իրենցը եւ մերը:»

Առաքեալը ուրեմն կ'ընդունի տեղային եկեղեցին, սակայն կ'ընդունի զայն իբր մէկ մասը ընդհանրական եկեղեցւոյ, որ մի է վասն զի կը պարունակէ իր մէջը ամէն անոնք որ ամէն տեղ կ'ընդունին Յիսուս Քրիստոսը իբր իրենց Տէրը եւ անոր անունը կը կանչեն:

Քաղաքական, աշխարհագրական, լեզուական եւ վարչային պատճառներ պէտք դրած են մարդոց վրայ ընդհանուր եկեղեցւոյ մէջ ստորաբաժանումներ ընելու եւ ազգային եւ տեղական եկեղեցիներ հաստատելու: Այս բաժանումները երբեմն օգտակար եւ երբեմն վնասակար արդիւնքներ ունեցած են. բայց կարելի չէ ուրանալ թէ պարագայից բերմամբ անհրաժեշտ պէտք մը դարձած են:

Այս բաժանումները դիպուածական եւ մարդկային են. զայնս չենք դատապարտեր. միայն չը մոռնանք թէ ըստ Առաքելոյն բուն եկեղեցին բոլոր հաւատացելոց ընդհանրական միութիւնն է:

«Մէկ մարմին եւ մէկ հոգի,» կ'ըսէ առաքեալը, «ինչպէս որ կանչուեցաք ձեր կոչմանը մէկ յոյսովը. Տէրը մէկ է, հաւատքը մէկ, մկրտութիւնը մէկ, մէկ է Աստուած եւ ամենուն Հայրը, որ ամենուն վրայ եւ ամենուն հետ եւ ձեր ամենուն մէջ է:» Այս է ահա բուն եկեղեցին. ինչ որ ոմանք զաղափարական եկեղեցի կոչեցին եւ ոմանք անտեսանելի եկեղեցի: Զայս հիմնելու ղրկուած էին առաքեալները, զայս կազմելու համար կանչուեցանք մեր կոչմանը մէկ յոյսովը: Քրիստոս ասոր համար կ'աղօթէ այն վայրկենին երբ սուրեր եւ բիրեր կը հաւաքուէին եւ զունդեր կը կազմուէին զայն բռնելու եւ խաչը հանելու համար: Այդ ահարկու վայրկենին, երբ մեր Տէրը իր աշակերտաց համար իր վերջին սրտաճմլիկ աղօթքը կ'ընէր, աղօթք մը՝ որուն «ամէն»ը Գեթսեմանին եւ Գողգոթան պիտի ըլլային. կ'ըսէ, «Բայց չէ թէ մինակ անոնց համար կաղաչեմ, հապա անոնց խօսքովը բոլոր ինծի հաւատացողներուն համար ալ. որ ամէնն ալ մէկ ըլլան, ինչպէս որ դուն, ով Հայր, իմ մէջս, ու ես քու մէջդ, որ անոնք ալ մեր մէջը մէկ ըլլան, որպէս զի աշխարհս հաւատայ թէ դուն ղրկեցիր զիս:»

Տեղային եկեղեցիները մարդկային են, ընդհանրական եկեղեցին Աստուածային. տեղային-

ները մարդկային տկարութեան արդիւնք, ընդհանրականը Աստուծոյ անպայման իշխանութեան հեղինակութիւնը. տեղայինները ժամանակաւոր են, ընդհանրականը յաւիտենական:

Իւրաքանչիւր անհատի կը վայելէ հաւատարիմ ըլլալ իր պատկանած եկեղեցւոյն. ամէն հաւատացեալի պարտքն է հաւատալ ընդհանրական եկեղեցւոյ:

Եւ այսպէս խիստ պատշաճօրէն Քրիստոնէական ամէն մէկ դաւանանք կը պարունակէ իր մէջ ընդհանրական եկեղեցւոյ դաւանութիւնը:

Նիկիոյ ժողովին 300է աւելի տեղային եկեղեցիներ իրենց ներկայացուցիչները ղրկած էին. արեւելքէն եւ արեւմուտքէն, հիւսիսէն եւ հարաւէն, աշխարհի չորս անկիւններէն եւ այլազան լեզուներէ եւ ցեղերէ հաւաքուած այս հաւատացեալները պատշաճ չսեպեցին ակնարկութիւններ ընել իրենց պատկանած տեղային եկեղեցիներուն: Հռովմայ եւ Կ. Պոլսոյ, Եփեսոսի կամ Աղեքսանդրիոյ, Լատին կամ Յոյն, Ասորի կամ Հայ եկեղեցիներ տեղ մը չունին Նիկիական Հանգանակին մէջ: Սակայն այդ հանգանակը թերի եւ անընդունելի պիտի ըլլար առանց սա հատուածին. «Հաւատամք եւ ի մի միայն ընդհանրական առաքելական եկեղեցի:»

Այս է ահա աւետարանին սորվեցուցածը

Եկեղեցւոյ նկատմամբ: Ըսել թէ Աւետարանը տեղային կազմակերպութիւններ կը յիշէ եւ եկեղեցիէ: կը կոչէ զանոնք, չարդարացներ բնաւ անպէտ եւ անտեղի բաժանումներ. ոչ ալ այդ դիպուածական ու ժամանակաւոր կարգադրութեանց կու տայ մշտնջենական եւ անհրաժեշտ հանգամանք մը: Կորնթոսի եկեղեցին, եւ Գաղատիոյ եկեղեցիները եւ Ասիոյ եօթը եկեղեցիները յիշուած են արդարեւ. սակայն այս ժամանակաւոր եւ դիպուածական ստորաբաժանումները մազիւ չափ չեն փոխեր Քրիստոսի այն խոստումը թէ իրեն հաւատացողները պիտի ըլլան «մէկ հօտ ու մէկ հովիւ» (Յովհ. Ժ. 16): Ընդհակառակն այս ստորաբաժանումները կենթադրեն բարձրագոյն միութիւն մը, ինչպէս Պօղոս կ'ըսէ, «Նաեւ պաշտօնները զանազան են. բայց նոյն Տէրն է... քանզի ինչպէս մարմինը մէկ է եւ շատ անդամներ ունի, եւ ան մարմինին բոլոր անդամները որ շատ են՝ մէկ մարմին են, անանկ ալ Քրիստոս. ինչու որ մենք ամէնքս մէկ Հոգիով մէկ մարմին ըլլալու մկրտուեցանք.» (Ա. Կոր. ԺԲ. 5, 12, 13): «Յոյն ու Հրեայ, թլփատութիւն եւ անթլփատութիւն, բարբարոս, Սկիւթացի, ծառայ կամ ազատ չկայ. հապա Քրիստոս է ամէնը եւ ամէն բանի մէջ: Աստուծոյ թագաւորութիւնը ձեր սրբութեռուն մէջը թագաւորէ, որ դուք անոր կան-

չունեցաք մէկ մարմինով» (Կող. Գ. 11, 15) :

Զանազան պաշտօններ, մէկ Տէր, երկրորդական բաներու մէջ զանազանութիւն, էականին մէջ միութիւն, այս է եկեղեցւոյ զաղափարականը :

Մարդկային միտքը, սակայն, դժբաղդաբար անկարող ըմբռնելու այս բարձր զաղափարականը, շատ անգամ ձախորդ եւ աղետաբեր սխալմունքներու մէջ ինկած է :

Շատեր ջանացած են յառաջ բերել միութիւն լեզուի, վարչային եւ արարողական ձեւերու մէջ . ջանացած են յաւիտենական ընել ինչ որ ժամանակաւոր է : Հռովմ ջանացած է իր քահանայապետը, իր վարչութիւնը, իր լեզուն եւ արարողութիւնները ընդունիլ տալ աշխարհի իբր հիմ այն միութեան որ այդ ամենէն բարձր եւ ամենէն անկախ է : Հռովմ կը մոռնայ շատ անգամ թէ Քրիստոս է միութեան հիմը, եկեղեցւոյ գլուխը եւ միութեան կապը :

Ուրիշները ընդվզելով իրաւամբ այս սխալին դէմ՝ շեշտած են յաւէտ հաւատացելոց անկախութիւնը այս վարչային եւ արարողական միութեանէն եւ, իրենց կարգին արտօնելով բաժանումներ, այս դիպուածական բաժանումներուն տուած են տեսակ մը չափազանցեալ կարեւորութիւն եւ դարձեալ երկրորդականը շփոթած են էականին հետ :

Վարչական եւ արարողական միութիւնը ոչ

անհրաժեշտ պայման է, ոչ ալ դատապարտելի յանցանք մը : Խնդիրը այն է որ հաւատքի եւ Քրիստոսի հանդէպ հաւատարմութեան ներքին միութիւն մը ըլլայ, արտաքին իրաց մէջ միութեամբ եթէ կարելի է, իսկ եթէ անկարելի է առանց անոր :

Գեղեցիկ եւ պատշաճ է ըստ ամենայնի, եթէ դուրսէն դիտողներ տեսնեն Քրիստոնէից մէջ ոչ թէ բաժանեալ եւ յաճախ իրարու դէմ զինուած մարմիններ, այլ մէկ հօտ ու մէկ հովիւ ինչպէս կը վայելէ : Եւ սակայն այսպէս արտաքին բաներու մէջ միօրինակութիւն ձեռք բերելով հասած չենք ըլլար բնաւ այն միութեան զոր առաքեալները կը սորվեցնեն եւ զոր Քրիստոս կտակեց հաւատացեալներուն :

Մեր բնաբանը որոշ կերպով կը ցուցնէ թէ ինչ բանի մէջ կը կայանայ այդ միութիւնը — «Քրիստոսով սրբուածներուն սուրբեր ըլլալու կանչուածներուն, ան ամենուն որ ամէն տեղ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի անունը կը կանչեն, իրենցը եւ մերը :» Անոնք որ գիտակից են թէ սուրբ ըլլալու կանչուած են, անոնք որ կը հաւատան թէ սուրբ կրնան ըլլալ մի միայն Յիսուս Քրիստոսի քաւչական շնորհքովը, որ կ'ընդունին Քրիստոսը իբրեւ իրենց Տէրը եւ անոր կը դիմեն փրկութեան եւ սրբացման համար, անոնք ըմբռնած են եկեղեցւոյն բուն նպատակը անոնք ամէն տեղ կը

կազմեն «մի միայն առաքելական ընդհանրական Ս. եկեղեցին»։

Կը տեսնէ՞ք որ այս միութիւնը իրական եւ կենսական միութիւն մըն է. անկախ վարչային եւ ձեւական երկրորդական խնդիրներէ։ Այսպիսի միութիւն մը իր մէջ կրնայ պարունակել ամէն լեզու եւ ամէն ազգ. անոնք որ գմբէթարդ տաճարներու մէջ ճոխ եւ փառաւոր արարողութիւններով Յիսուս Քրիստոսի անունը կը կանչեն, եւ անոնք որ պարզ ժողովարաններու եւ սրահներու մէջ առանց ծէսի իրենց աչքերը կը փակեն եւ սրտանց Յիսուս Քրիստոսի անունը կը կանչեն, հաւասարապէս իրաւունք ունին Աստուծոյ Եկեղեցին կոչուելու, կը բաւէ որ հաւասարապէս անկեղծ ըլլան իրենց հաւատքին եւ հաւատարմութեան մէջ։

Ոչ պարզութիւնը պիտի փրկէ մեզ, եւ ոչ ճոխութիւնը. ոչ պարզութիւնը կրնայ արգիլել մեզ փրկուելէ, եւ ոչ ճոխութիւնը։ Մեր յոյսը դնենք եւ մեր հաւատքը հիմնենք ոչ ասոր վրայ եւ ոչ անոր վրայ, այլ Մարդացեալ Աստուծոյն Յիսուս Քրիստոսի վրայ։

Անոնք որ ճոխութիւնը կը սիրեն՝ թող պարզութիւնը չարհամարհեն, անոնք որ պարզութեան կը հաւանին՝ թող ճոխութիւնը չդատապարտեն։ Զվատնենք մեր եռանդը եւ մեր ժամանակը

այդ արտաքին, ժամանակաւոր եւ երկրորդական բաներուն վրայ վիճելով։ Ատոնք ժամանակի, կրթութեան եւ ճաշակի խնդիրներ են, բայց ոչ երբեք փրկութեան, սրբութեան եւ յաւիտենական կենաց խնդիր։ Թոյլ տուէ՛ք որ պարագաները եւ ճաշակները իրենց որոշումը տան այդ մասին. միայն աղօթեցէ՛ք եւ ջանացէ՛ք որ ասկէ եւ անկէ, Արեւելքէն եւ Արեւմուտքէն, անկեղծ հաւատացեալներ, Քրիստոսով սրբուածներ, ձե՛ք ձեռքի տան եւ սիրտ սրտի՝ Յիսուս Քրիստոս Փրկիչ Աստուածը ճանչնալու եւ ճանչցնելու բոլոր աշխարհին։

Վաթսուներկու տարի առաջ մեր հայրերը հոս այս մայրաքաղաքիս մէջ իրենց սրբազան պարտականութիւն համարեցին հիմնել Հայաստանեայց Աւետարանական Եկեղեցին։ Անոնք այս քայլը առին աղօթքով եւ արցունքով միայն այն ատեն՝ երբ հալածուած եւ նզովուած դուրս ձրգուած էին իրենց սիրեցեալ Մայրենի Եկեղեցիէն նոյն եկեղեցւոյ այն ժամանակի իշխանութեանց կողմանէ եւ իրենց պատգամը անխելի կը մնար։ Մեզի չիյնար մեր հանգիստ եւ ապահով դիրքէն ելլել քննադատել այն աստուածավախ մարդիկը, որոնք արցունքի եւ արեան գնով ծախու առին իրենց եւ մեզի համար Աւետարանական անունը։ Յաւէտ մեր պարտքն է երախտագիտութեամբ յի-

շել զանոնք, որոնցմէ շատեր արդէն իսկ միացած են Աստուծոյ անտեսանելի եկեղեցւոյն եւ որոնցմէ մին, ալեգարդ ծերունին, տակաւին մեր մէջ է:

Մենք կը հաւատանք թէ Ս. Հոգին էր Առաջնորդը եւ մղիչ զօրութիւնը Հայ ազգին մէջ Աւետարանական շարժման. եւ զիտենք թէ այդ շարժումը բազմաթիւ բարեաց պատճառ եղած է ուղղակի կերպով մեզի համար եւ անուղղակի կերպով ընդհանուր ազգին համար:

Եղած են շատեր սկիզբէն ի վեր որոնք այդ շարժման նշանակութիւնը թերի ըմբռնած եւ անոր նպատակը սխալ մեկնած են, կարծելով թէ Աւետարանական եկեղեցւոյ նպատակը եւ անոր պարտականութիւնն է բողոքել ամէն բանի դէմ որ ուրիշ եկեղեցիներու մէջ կը տեսնուի եւ քակել եւ վերցնել հաւասարապէս բարին եւ չարը, օգտակարը եւ վնասակարը: Այդ չէր նախկին Աւետարանականաց լուրջ դասակարգին առաջին նպատակը: Մեր բողոքը անոնց դէմ է (ըլլան Հայ, ըլլան Կաթոլիկ, ըլլան Բողոքական) որոնք արտաքին եւ երկրորդական բաներու վրայ կը պնդեն եւ զանց կ'առնեն ներքին, հոգեւոր, կենսական խնդիրները: Անոնք որ ձեւի, զարդարանքի եւ վարչութեան խնդիրներու կու տան անհրաժեշտ առաջնութիւն եւ կը մոռնան հաւատքը

եւ սրբութիւնը, անոնք ճոխութեան կամ պարզութեան ախոյեաններ՝ հաւասարապէս կը սխալին եւ կը մեղանչեն Աւետարանի ոգւոյն դէմ: Անոնք, զոր օրինակ, որ կը պնդեն թէ խաչ հանելը պայման է փրկութեան եւ անոնք որ կը պնդեն թէ խաչ հանելը արգելք է փրկութեան, հաւասարապէս հեռի են փրկութեան պայմանը ճանչնալէ: Ոչ ձեւերու յաւելումը եւ ոչ ձեւերու վտարումը կրնայ արժանաւոր նպատակը համարուիլ Քրիստոսի եկեղեցւոյն, «սուրբեր ըլլալու կանչուածներուն, ան ամէնուն որ ամէն տեղ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի անունը կը կանչեն»:

Թող մեր գործը շինել ըլլայ եւ ոչ քակել, դրական եւ ոչ բացասական, յաւիտենական եւ ոչ ժամանակաւոր:

Հայ ազգին մէջ կը տեսնուին այսօր այնպիսիներ որոնք իրենց պարտք կը սեպեն մատնանիշ ընել այն կարգ մը օտարամուտ ձեւերը եւ կանոնները որոնք նախնի Հայոց ոգիէն եւ նպատակէն հեռացուցած են եկեղեցին. այն կարգ մը երկրորդական տարրերը որոնք օտարներու ազդեցութեամբ մուտ գտած եւ առաջնութիւն վաստակած են Գրիգոր Լուսաւորչի, Սահակի եւ Ներսէսի հիմնած եւ հաստատած եկեղեցւոյն մէջ: Եթէ այս շարժումը բարեկարգութեան առաջնորդէ, մենք ուրախութեամբ պիտի ողջունենք զայն մայ-

րենի եկեղեցւոյ ծոցին մէջ եւ երախտագէտ պիտի ըլլանք Աստուծոյ, եթէ Աւետարանական շարժումը փութացուցած է ազգին մէջ այդ բարի գործը: Ուրախ ենք նաեւ որ արդի եկեղեցական իշխանութիւնք լայն եւ թոյլատու ոգի մը ցոյց կու տան այդ անձանց հանդէպ: Աստուած Հայոց ազգը երեսէ չձգէ:

Այս պարագային մեր վրայ կը ծանրանայ լուրջ ու կարեւոր պատասխանատուութիւն մը: Մեր պարտքն է պնդել թէ Քրիստոնէից նպատակն ըլլալու է Յիսուս Քրիստոսը քարոզել իբր միակ փրկիչ: Մեր պարտքն է երեւան հանել այն որ կենսական է, եւ թոյլ չտալ որ մարդիկ իրենց գործունէութեան եւ յուզեալ եռանդին մէջ շփոթեն երկրորդական բաները կենսականին հետ: Թող մեր գործը դրական ըլլայ եւ ոչ բացասական. մենք պնդենք թէ Յիսուս Քրիստոս եւ Ան միայն է եկեղեցւոյ փրկութեան յոյսը:

Ի՞նչ օգուտ՝ եթէ աւելորդապաշտութիւններ վերցուին եւ անոնց տեղը չդրուի ճշմարիտ պաշտամունքը: Ի՞նչ փոյթ երկրորդական բաներու մէջ ուղիղ ըլլալ՝ եթէ կենսականին մէջ թերի գտնուինք:

Թող իւրաքանչիւր եկեղեցի ընտրէ իրեն համար ամենէն յարմար վարչային դրութիւնը, իր կրթութեան, ճաշակին եւ ազգային ոգւոյն հա-

մաձայն ծէս եւ արարողութիւն. այդ չէ կենսականը, թէեւ ունի իր կարեւորութիւնը: Կենսականը այն է որ, ինչ ալ ըլլան արտաքին ձեւերը, ոգին Աւետարանական ըլլայ, հաւատքը ուղիղ, նպատակը սրբութիւն, Յիսուս Քրիստոս մեր Տէրոջմով:

Ահա Աւետարանականութեան բուն եւ արժանաւոր գործը:

Ոմանք մեր մէջ տեսնել կը կարծեն տկարացման եւ քայքայման նշաններ: Ձենք կըրնար ըսել թէ մենք անսխալ ենք եւ կատարեալ. եւ մեծ յիմարութիւն պիտի ըլլայ եթէ աչք զոցենք մեր թերութեանց եւ չփութանք ուղղել զանոնք: Ծանր աշխատութիւններ եւ մեծամեծ զոհողութիւններ պիտի պահանջէ այդ գործը, բայց մենք կը հաւատանք թէ Հայ Աւետարանականաց երկրորդ եւ երրորդ սերունդը հաւատարիմ եւ արժանաւոր յաջորդները պիտի հանդիսանան իրենց հայրերուն: Թող անոնք միայն զիտակից ըլլան իրենց կոչման եւ յօժար՝ կատարելու իրենց պարտականութիւնը:

Եւ մեր կոչումը եւ պարտականութիւնն է թողուլ երկրորդական խնդրոց վրայ անվերջանալի եւ անօգուտ վէճերը, լայն ոգւով եւ անսպառ սիրով մօտենալ եւ գործակցիլ ամէն անկեղծ հաւատացեալի, ինչ անունով ալ կոչ-

ուի ան, ընդունիլ եւ որդեգրել ամէն բարի բան որ դարաւոր Քրիստոնէական կեանքի մը մեզի ձգած թանկագին ժառանգութիւններն են, գիտնալ թէ մենք անշատ եւ ինքնուրոյն հատուած մը չենք, այլ անբաժանելի մասը ընդհանուր եկեղեցւոյ, եւ պնդել Աւետարանի այն սկզբունքին վրայ թէ ճշմարիտ եկեղեցիին մէջ «Յոյն ու Հրեայ, թլփատութիւն եւ անթլփատութիւն, Բարբարոս, Սկիւթացի, ծառայ կամ ազատ չկայ, հապա Քրիստոս է ամէնը ամէն բանի մէջ.» եւ միմիայն Ընդհ. Առաքելական եկեղեցին անոնցն է որոնք սուրբեր ըլլալու կանչուած են, Քրիստոսով սրբուած են եւ ամէն տեղ ու ամէն ժամանակ Յիսուս Քրիստոսի անունը կը կանչեն, իրենց եւ մեր միակ փրկիչը եւ Տէրը:

Այս իմաստով եւ այս ըմբռնմամբ, ահա, մենք ալ մեր ձեռքերը կը միացնենք եւ կը ձայնակցինք բոլոր հաւատացելոց, ըսելով, «Հաւատամք ի մի միայն Ընդհանրական եւ Առաքելական եկեղեցի, ի մի մկրտութիւն, յապաշխարութիւն, ի քառութիւն եւ ի թողութիւն մեղաց:»

Հ Ա Ն Դ Ե Ր Զ Ե Ա Լ Ը

՝ի յարութիւն մեւելոց. ՚ի դաստիարակման յաւիտենից, հոգեւոր եւ մարմնային: Յարգանքով եւ փառանքով յարեալանք:

«Քանզի հիմա մենք որպէս թէ հայելիի մէջ կը տեսնենք անյայտ կերպով, բայց ան ատենը երես առ երես, հիմա շատէն քիչ մը տեղեակ եմ, բայց ան ատենը անակ պիտի ծանշամ՝ ինչպէս որ ծանցցուեցայ»
Ա. Կ. Բ. Ժ. Ի. 12



ՅՈՒ առաւօտ կը վերջացնենք մեր խորհրդածութեանց շարքը նիկիական Հանգանակին վրայ՝ ուշադրութեան առնելով Հանդերձեալը, այն փառաւոր յոյսը որուն իրագործման ակնկառոյց կը սպասեն ամէն անոնք որ մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի յայտնուիլը սիրեցին:

Այս յոյսով կը վերջանայ, ասով կը կնքուի ընդհանրական եկեղեցւոյ դաւանանքը — Հաւատամք «ի յարութիւն մեռելոց. ի դատաստանն

յաւիտենից հոգւոց եւ մարմնոց, յարքայութիւնն երկնից եւ ի կեանսն յաւիտենականս:»

Ոմանք կը քննադատեն Քրիստոնէութիւնը ըսելով թէ ան կը զբաղի անդրշիրիմեան բաներով եւ ոչ թէ ներկայ գործնական խնդիրներով: Ապառնի վերացական յոյս մը, կ'ըսեն, մոռցնել կուտայ Քրիստոնէից մարդկութեան ներկայ պէտքերը, անհատական եւ ընկերային վիճակը:

Անհիմն է այս քննադատութիւնը: Քրիստոսի կրօնը այս կեանքով կը զբաղի նոյնքան՝ որքան կը զբաղի ապագայ կեանքով. նկատի կ'առնէ եւ կը հոգայ մարդոց ներկայ անհատական եւ ընկերային պէտքերը: Եղած են թերեւս հոս ու հոն կարգ մը ծայրայեղ ճգնաւորներ որոնք իրենց կրօնական պարտականութիւն սեպած են ձեռք քաշել աշխարհէն եւ լեռները ու անապատները քաշուած են՝ հոն մարմնոյ պէտքերը մոռնալու եւ հոգեւոր մտածմանց պարապելու համար: Այսպիսիներ ցանցառ եւ աննշան փոքրամասնութիւն մը կը կազմեն երկու հազար տարուան անհամար հաւատացելոց մէջ:

Մեր կրօնը չպատուիրեր մեզ բնաւ ձեռք քաշել աշխարհէն այդ իմաստով, զանց առնել ներկայ կեանքը, թողուլ մարդկութիւնը որ իր առօրեայ տառապանքները կրէ, դժուարութիւններուն եւ փորձութիւններուն դիմադրէ առանց գե-

րագոյն օգնութեան մը: Աւետարանին տառը ու ոգին ճիշդ հակառակը կը սորվեցնեն մեզի: «Ձէք գիտեր որ ձեր մարմինները տաճար են Ս. Հոգիին որ ձեր մէջն է,» կ'ըսէ այն Աւետարանը, որուն կեդրոնական ճշմարտութիւնը այն է թէ «Բանը մարմին եղաւ եւ մեր մէջ բնակեցաւ:»

Քրիստոնէութեան փառքը նոյն իսկ ասոր մէջ է: Անհունը եւ Յաւիտենականը «*eternum*» կարեւորութիւն կու տայ այս ժամանակաւոր վաղանցուկ կեանքին: Այն որ տիեզերքները կը հոգայ, կը հոգայ նաեւ որբը ու այրին: «Ձեր գլխուն բոլոր մազերը համրուած են,» եւ «առանց անոր հրամանին ճնճողուկ մը անգամ գետին չիյնար:»

Ո՞ր դրութիւնը կրնայ բաղդատուիլ այս մասին Քրիստոսի կրօնին հետ: Բացէք ձեր պատմութիւնները եւ նայեցէք թէ դարերու անհամար շրջաններուն մէջ ո՞վ աւելի գուրգուրանօք, ո՞վ աւելի գործնական կերպով, մօտեցած է մարդկութեան՝ իր այս կեանքին մէջ զայն մխիթարելու, քաջալերելու, կրթելու, մեղաց լուծէն ազատելու, տառապանքէ եւ տարակոյսէ փրկելու, սուրբ ու անարատ ընելու համար, քան նոյն ինքն Մարդացեալ Աստուածը: Քրիստոսի կրօնը այս կեանքին լաւագոյն սատարը եւ ամենափառաւոր յոյսն է: Հռովմէական կայսրութիւնը ապականութեան անդունդէն փրկողը Քրիստոնէութիւնն էր: Միջին

դարուց մէջ, բարբարոս եւ վայրենի ցեղերը կրթող եւ զարգացնող զօրութիւնը Քրիստոնէութիւնն էր:

Այսօրուան մեր քաղաքութեան, ընկերային զարգացման, բարեսիրական ձեռնարկներուն զսպանակը եւ աղբիւրը Քրիստոնէութիւնն է: Հայոց ազգը ամէն բան իր կրօնին կը պարտի: Ո՞վ կրնայ ապրիլ այս կեանքը եւ կոյր ըլլալ այս ինքնայայտ ճշմարտութեան:

Եւ սակայն Քրիստոնէութիւնը կը զբաղի այս կեանքով յաւիտենականութեան տեսակէտով: Կը փառաւորէ ներկան զայն ապառնիին կցելով: Ժամանակաւորը կը ձուլէ յաւիտենականին հետ: Մարմնաւորը կը խորասուզէ հոգեւորին մէջ:

Ասոր մէջ է ահա որ կը տարբերինք մեր քննադատներէն: Անոնք կ'ուրանան կամ կը մոռնան հանդերձեալը եւ միմիայն ներկան նկատի կ'առնեն. կը հեզնեն մեզ իբր անգործական եւ երազկոտ դիւրահաւատներ, վասն զի յարութեան, դատաստանի եւ յաւիտենական կենաց կը հաւատանք: Անոնք կը զբաղին միայն այն բաներով զորոնք իրենց զգայարանաց հասողութեան սահմանին մէջ կը գտնեն: Ո՞րն է գործնականը, նոյն իսկ այս կեանքի տեսակէտով: Արդիւնքէն դատեցէք: Ներկայ կեանքը աւելի հեշտ, աւելի երջանիկ, աւելի ազնիւ եւ օգտակար ընծայողները անոնք չեն՝ որոնք մինչեւ գերեզման կը նային եւ զայն

կը նկատեն միտին եւ անխօս վախճանը կենաց եւ գործունէութեան: Այդպիսիներ վերջ ի վերջոյ կը վերածուին երկու դասակարգի. կամ այն է որ յուսահատ ողբերով, պարտասեալ եւ ջլատեալ կ'աղաղակեն, «Ունայնութիւն ունայնութեանց, ամենայն ինչ ընդունայն է.» եւ կամ տենդոտ եւ անբնական ծիծաղներով անձնատուր կ'ըլլան խօլ եւ անմարդավայել զուարճութեանց՝ ըսելով, «Ուտենք եւ խմենք քանզի վաղը պիտի մեռնինք:» Եւ այս երկու դասակարգն ալ հաւասարապէս անօգուտ են ներկայ դարուն, եւ մարդկութեան արատ եւ անէծք կը դառնան:

Մինչ անդին անոնք որ կը հաւատան «ի յարութիւն մեռելոց, ի դատաստանն յաւիտենից, յարքայութիւն երկնից եւ ի կեանսն յաւիտենականս»՝ անօթիները կը կերակրեն, հիւանդները կը խնամեն, բանտի մէջ եղողներու այցելութեան կ'ելլեն, դպրոցներ կը հաստատեն, օրէնք եւ խաղաղութիւն կը տարածեն, Անոր անուամբը որ գերեզմանին յաղթեց եւ մահը խափանեց եւ իր սիրոյն համար այս պինտ պզտիկներէն միոյն, գաւաթ մը պաղ ջուր տուողին, վարձք մը խոստացաւ անթառամ եւ յաւիտենական:

«Եթէ միայն այս կեանքին համար Քրիստոսի յուսացած ենք, մենք բոլոր մարդիկներէն աւելի խղճալի ենք:»

Եթէ մեր ճանապարհը մինչեւ գերեզման է եւ ոչ անկէ անդին, եթէ մեր վիշտերը եւ հաճոյքները, մեր ծրագիրները եւ խորհուրդները, մեր տարակոյսները եւ յոյսերը, մեր բարիի եւ չարի գիտակցութիւնը մեզ մինչեւ Ֆէրիքէօյ պիտի քաշքուտեն եւ հոն ձգեն, այն ատեն ի՞նչ փառք եւ ի՞նչ օգուտ եւ ի՞նչ խելք այս կեանքը ապրիլ։ Այն ատեն անոնք թող իմաստուն սեպուին որ կը համարձակին օր առաջ վերջ տալ իրենց կեանքին եւ մտնել անյարիր քունը հողեղէն մահճին։ Եւ արդէն հոն ուր հանդերձելոյն յոյսը շիջած եւ յաւիտենականութեան հաւատքը վերցած է՝ հոն միշտ աւելցած է անձնասպանութեանց թիւը։ Հին եւ նոր դարուց պատմութիւնները վկայ են այս ըսածիս։

Բայց, առարկուի թերեւս, բնական տենջ մը կայ ապրելու որ կ'արգիլէ մարդուս այդպէս թեթեւութեամբ իր կեանքին վերջ տալ՝ հրքան ալ դժբաղդութեամբ եւ յուսախաբութեամբ լեցուած ըլլայ այն։ Կը պատասխանեմ թէ՛ նոյն իսկ այդ տենջը, այդ բնական եւ տիեզերական բնազդը կ'ենթադրէ կարելիութիւնը ապրելու, այո, ապրելու գերեզմանէն անդին ալ։

Ամէն բնական փափաք այդ փափաքին համապատասխանող եւ զայն յագեցնող իրականութիւն մը կ'ենթադրէ։ Կը ծարաւիս՝ պաղպաղուն

վտակներ կը պոռթկան եւ կը խոխոջեն շուրջդ. կ'անօթենաս՝ երկիրը իր պտուղները կը թափէ առջեւդ. լոյս կ'աղաղակես՝ արեգակը կ'ողողէ աշխարհը ոսկեղէն ճաճանչներով. ապրիմ կ'ըսես՝ եւ պիտի ապրիս։ Այս է մեր հաւատքը։

Ոչ «անդենական» ենք մենք եւ ոչ «ասդենական», ոչ «անդրշիրիմեան» եւ ոչ «նախաշիրիմեան»։ Շիրիմը մեզ համար սկիզբ մը կամ վախճան մը չկրնար նկատուիլ. անիկա մեր կեանքին մէջ սահման մը չէ՝ այլ միջադէպ մը։ Մենք Անոր կը հաւատանք որ գերեզմանին շրջութաները խորտակեց եւ մահուան արհաւիրքը փարատեց. Անորն ենք մենք որ մեռաւ եւ կ'ապրի, որ Աստուած էր եւ մարդ, որ հոգեւորը եւ մարմնաւորը միացուց իր անձին մէջ, որ ժամանակը կցեց եւ ընկղմեց յաւիտենականութեան մէջ։ «Ես եմ՝ յարութիւնը եւ կեանքը. ան որ Ինծի կը հաւատայ, թէ՛ եւ մեռնի՝ պիտի ապրի. եւ ան ամենը որ կենդանի է եւ Ինծի կը հաւատայ, յաւիտեան պիտի չմեռնի»։

Մի խաբուիք. ներկան անբաժանելի կերպով կցուած է հանդերձելոյն։ Գերեզմանէն առաջ եւ գերեզմանէն ետքը մէկ կեանք մը կայ։ Այսօրուան ցանածո վաղը պիտի հնձես։ Այսօրուան յոյսերդ վաղը պիտի իրականանան։ Մեղանչէ այսօր եւ վաղը պիտի տուժես։ Այսօր հաւատա եւ յաւի-

տեան պիտի փրկուիս : Ուշադրութիւն ըրէ կեանքիդ ինչու որ երկնից թագաւորութիւնը եկած է :

Հոս կը յանգին մեր խորհրդածութիւնները ընդհանրական եկեղեցւոյ դաւանանքին վրայ, եւ խիստ պատշաճօրէն : Հանդերձելոյն հաւատքը միակ տրամաբանական վախճանն է «Հաւատամք»ին : Առանց ասոր ամէն ինչ որ ըսինք մինչեւ հիմա՝ կը կորսնցնէ իր նշանակութիւնը եւ անտեղի կը դառնայ :

Ի՞նչ . Ամենակալ Աստուածը երկինքն ու երկիրը, երեւելի եւ աներեւոյթ աշխարհները կը ստեղծէ, մարդը իր պատկերին համեմատ եւ իր նմանութեամբը կը ձեւացնէ, անոր սիրոյն եւ անոր փրկութեան համար Միածինը երկինքէն կ'իջնէ, կը մարմնանայ, կը մարդանայ, կը չարչարուի, կը խաչուի, կը թաղուի, յարութիւն կ'առնէ, կը բազմի իր իշխանութեան գահուն վրայ, Հոգին Սուրբ կը խօսի Աւետարանով եւ կը բնակի սրբոց մէջ, կը կազմէ ընդհանրական եկեղեցին, կը հիմնէ մկրտութիւնը, ապաշխարութիւնը, քաւութիւնը եւ թողութիւնը մեղաց, եւ այս ամէնը գերեզման մը կո՞ւլ կու տայ : Քաւ լիցի :

Յաւիտենականին ամէն մէկ արարքը յաւիտենական նշանակութիւն ունի : Հայրն Աստուած կեանք տուաւ մարդուն որ մարդը յաւիտեան ապրի : Քրիստոս Աստուած կը փրկէ մարդը եւ

այդ փրկութիւնը յաւիտենական փրկութիւն է : Հոգին Սուրբ Աստուած կը բնակի մեր մէջ եւ մեզ սրբութեան կ'առաջնորդէ որ սուրբ ըլլանք յաւիտեան : Մահը չէ կարող խլել զմեզ Փրկիչ Աստուծոյ ձեռքէն : Մեր դաւանանքին մէջ մահը յիշուած չէ, այլ մեռելոց յարութիւնը, հոգւոց եւ մարմնոց դատաստանը, երկնից թագաւորութիւնը եւ կեանքը յաւիտենական :

Երանի անոնց որ այս հաւատքովը կ'ապրին . անոնք թէեւ այս աշխարհին մէջ են, բայց այս աշխարհէն չեն . անոնց համար այս կեանքի տառապանքները բան մը չեն գալու փառքին քով : Թոյլ մի տաք որ ժամանակի ալիքները ձեզ կու տան, այլ փարեցէք յաւիտենական Վէմին, մարդացեալ Աստուծոյն որուն շուրջը որքան ալ գոռան, գոչեն, փրփրին, սարսուռ եւ խուժեն ալիքները, որքան ալ կուտակին, փայլատակեն եւ որոտան ամպերը, Անոր վեհափառ գլուխը կը բարձրանայ անխռով այս ամենէն վեր, եւ մըշտնջենական լոյսով պսակուած է :

Սորվեցէք անկեղծօրէն արտասանել այն գերագոյն բառը զոր մեր սուրբ հայրերը մեզի ժառանգութիւն թողուցին եւ զոր դարաւոր տառապանքներ չկրցան Հայուն ձեռքէն խլել . այն բառը զոր կրկնելով հալածանաց տոկացին, փորձութեանց կուրծք տուին, մեղքէն փրկուեցան,

մարտիրոսներ հանդիսացան , եւ մահուան յաղ-
թեցին . այն բառը որով փրկեալ սուրբերու լու-
սաշող բանականներ Աստուծոյ գահին շուրջը պատած
զԱյն կը փառաբանեն յաւիտեան : Եւ այդ զե-
րագոյն բառն է — «**ՆԱԻԱՏԱՄՔ** :»



Գին 5 Ղրուց

ԿԻՒՍՏԱՎ. ԼՐ. ՊՈՆ

ԱՄԲՈՒՅՆ
ՀՈԳԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ՔԱՐԳՄԱՆԵՑ

Ս. ԷԹՄԷՔՃԵԱՆ



ՏՐԱՊԻԶՈՆ

ՏՊԱՐԱՆ ՍԵՐԱՍԻ ԵՂԲԱՐՑ

1911

3435, 3436
3437, 3438
3439

<< Ազգային գրադարան



NL0030365

<< Ազգային գրադարան



NL0030364

<< Ազգային գրադարան



NL0030363

<< Ազգային գրադարան



NL0030362

<< Ազգային գրադարան



NL0030361

3439

